

İsmail Onarlı

(06.12.2001)

GİRİŞ

Orta-Asya'dan dalgalar halinde göç eden Türklerin; Anadolu'ya yerleşmelerinin, kan bağına dayanan aşiret, oymak, oba şeklinde ya da Şeyh, Dede, Baba, Derviş gibi inanç önderlerinin kurduğu zaviyelerin çevresinde köyler oluşturularak; göçerlikten kısmen yerleşik tarım toplumuna geçtiklerini tarihi kaynaklardan bilmekteyiz.

Yukarı Fırat Havzası'na yerleşen Bayat Boyu oymaklarının obalar şeklinde köyler ve zaviyeler kurarak 12. yüz yılın sonlarına doğru yerleşik düzene geçerler. Bayat boyu beyi ve inanç önderi Sultan Onar diğer adıyla Şeyh Hasan'da aşiretiyle Orta-Asya'dan Anadolu'ya göç ederek; Malatya-Elazığ-Tunceli bölgesine ilk etapta yerleşir. Daha sonra Aşiret, Anadolu'ya yayılır. Yukarı Fırat Havzası Alevilerinin "kültürel – inançsal – toplumsal yaşam tarzı"nın özgün "KURUCU AİLE"si özelliğiyle "Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti" ni inceledik ve araştırdık.

Lucien FEBVRE tarih yazımına ilişkin, bulgu ve olguların değerlendirilmesi açısından şunları belirtmektedir:

"Kuşkusuz tarih yazılı belgelerle yapılır. Ama yazılı belge yoksa, onlarsız da yapılabilir ve yapılmalıdır... Sözlerle de tarih yapılabilir. Resimle de. Toprak parçasıyla da, çatı kiremitiyle de. Tarla biçimleri ve yaban otlarla da. Ay tutulmasıyla da, at yularıyla da... Bir sözcükle; insandan kalma olan, insana bağlı olan, insana yaranan, insanın dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını, zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa, bunların hepsiyle tarih yapılabilir ve yapılmalıdır."

Bizde, Febvre'nin bu bakış açısından hareketle, Alevi öğretisinin mürşidi ve topluluğunun askeri şefi Şeyh Hasan'ın ; mezartaşlarından söylencelerine, yapı sanat özelliklerinden deyişlerine

değın vb.gibi bulgulardan çıkarsamalarla tarihsel altyapısını örgüleyerek ve belgelerle örtüştürmeye çalışarak tarih yazımı denemesini gerçekleştirdik.

Şeyh Hasan'ın türbesi Malatya'ın ilçesi Arapgir'e bağlı 11 Km. uzaklıktaki Onar Köyü'dedir. Arapgir'in toprakları; doğuda Elazığ'ın Keban ve Baskil,Ağın; batıda Sivas'ın Divriği, kuzeyde Erzincan'ın Kemaliye, güneyde Arguvan ilçeleriyle çevrili olup; Malatya ve Elazığ merkezlerine 115 Km. civarında bir mesafededir.

Şeyh Hasan'ın türbesini ve dergâhını; Türk töresi gereği soyundan geldiğimiz atamıza saygımızdan, onu İslam motifleri ile kuysiyet kazandırarak bugüne getirdik. Dedemizin türbesi; mutlu günlerimizde üzerinde kurban keser lokma dağıtır, acili günlerimizde yardım diler ve onun kutsallığına sığınırız. Şeyh Hasan'ın gerçek kişiliğiyle kimse ilgilenmezdi. Sadece o bizim atamız, kerametleriyle tanıdığımız evliyamızdı; kuru bastonunu kepir toprağa sokunca yeşerip "Sakız Baba" oluşmuş, tekme vurunca su çıkmış "Pınar" olmuş, tekkesini kurarken ağaç aramaya çıkmış bir koca kiraz ağacı, köküyle göceğiyle kendiliğinden düşüp peşine Arapgir'den Onar Köyü'ne gelmiş. Bir tas çorba ve bir torba arpayla; Sultan Alaeddin'in üç bin atlı ve üçbin yaya askerini atlarıyla birlikte doyurmuş... Bu ve benzeri kerematlerinden ötürü, Şeyh Hasan'ın "malikhânesine ve divanı"na "Büyük Ocak" adı verilerek kutsanmış ve 800 yıl "Cemevi" olarak günümüze değın korunarak yaşatılmıştır.

İslam öncesi ve sonrası Orta-Asya Türk topluluklarında "Ateş" ve "Ocak" kutsal kabul edilirdi. (1) Yerleşik düzen sonrası da evdeki ateş yakılan ocak da kutsanmıştır.Küre de tabir edilen ateş yakılan yere niyaz edilir hale dönüşmüştür.Ocak'da yanan ateş söndürülmeyerek üstü külle örtülür. Cuma akşamları ise; ocak başında Kur'an ve gülbank okunur, uğrular için ateşe üzerlik otu ve tuz atılır, ocağın davlunbaz üstünde ki çıralığa mum yakılarak sabaha dek söndürülmez. Yine bu akşam helva, çörek, bicik, sırın, arabaşı, kömbe, balör gibi yiyecekler hazırlarak topluca dualar eşliğinde "ocakbaşı"nda yenir, şerbetler içilir. İşte, Büyük Ocak denile Şeyh Hasan'ın konutu ve dergahıda bu nedenle koruna gelmiştir.

Antik Anadolu uygarlıklarında da "Ocak Kültü" geleneği vardır. Ocak kutsanarak, kurbanlar kesilmekte ve çeşitli adaklar sunulmaktadır. (2)

8.Yüz yıldan itibaren çeşitli bölgelerde ve değişik adlar altında Ortodoks İslama (Sünnilik ve Şiilik) karşı Heterodoks İslami hareketler ve bunların düşünsel türevleri geliştirdi ki; bu tasavvufi öğretilerin hepsi Alevilik ve onun versiyonlarıdır. Orta-Asya ve Antik-Anadolu; kültür ve kütlerini eklemleyen Türkmen Alevi toplumu, ocak kültü geleneğini de özümseyerek kendi töresinin kuralı

haline getirmişlerdir. (3)

Ocak Kültü geleneğini daha da ileri bir üst düzeye getirerek; dini bir veçhe kazandıran Alevi Toplumunu; dini önderleri Dede ve Baba evlerini “OCAK” kabul edip kutsayarak İslami daire içine almışlardır. Binlerce yıllık tarihin derinliklerinden gelen bu inanç; “Dede Ocakları” şeklinde kurumlaşarak, 9. yüzyılda filizlenmeye başlanmış ve 13.yüzyılda coğrafi olarak yaygınlaşarak; “Ocakzade Dede ve Baba”nın adıyla anılan Cemevi, tekke ve zaviye şekline dönüşmüştür.

Ocakların tarihi gelişim içinde görevleri şunlar olmuştur: Halkın sosyo- ekonomik yardımlaşma ve dayanışmasını sağlamıştır. Misafirhâne olarak; yolculara, konuklara, kervancılara barınma, yeme, içme gibi hizmetler sunmuştur. Mahalli eğitim ve öğretim kurumu işlevini görmüştür. Edebiyat, musiki, kültürel faaliyetler yürütmüştür. El sanatları ve çeşitli zanaatların gelişimine ön ayak olmuştur. Tarımsal üretim ve sağlık merkezleri olmuşlardır. Devrin siyasi, içtimai, ticari hayatına yön vermiştir. Mürşid-Pir-Rehber-Talip teşkilatlanmasıyla tasavvufi öğretiyi yaşama geçirerek, bağlıları muhibban zümreler arasında sevgi ve davranış birlikteliği sağlayarak milli, dini ve dil birliğini gerçekleştirmiştir. Ocağa bağlı zümreleri ve dervişleri cihat şuuruyla yetiştirerek Selçuklu ya da Osmanlı ordularıyla birlikte seferlere, akınlara, fetihlere gönderen: Sevk eden merkezler olmuşlardır...

Ocaklar maddi yaşamlarını nasıl sağlıyorlardı? Bu sorunun iki yanıtı bulunmaktadır:

İlki; her Ocağa bağlı talip ve muhiplerin yardımları ve yıllık verdikleri “Hakk’ullah-Çerâğ Hakkı” akçesi ve aynı ödentilerle yaşamını sürdürmekteydiler. İkincisi; Devletin verdiği toprak üretiminden elde edilen gelirlerle ocağın idamesi sağlanıyordu. Belli zamanlarda özellikle seferi durumda devlet destek almak amacıyla dergahlara nakdi yardımlar yapmaktaydı.

Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Devleti’nce Aşiret Beyleri ile “Kolonizatör Türk Dervişleri”ne verilen topraklar “malikhâne-vakıf” şeklinde olabiliyordu. “Yurtluk ve Ocaklık” denilen bu uygulama; fetihlerde bölgedeki irsi beylere geçimleri ve geleneklerini sürdürmeleri için, ayrıca devlete bağlılıklarını sürekli kılabilmek için bırakılan toprak gelirleridir. Yurtluktan farklı olan “Ocaklık”; soy sürmesine karşın, arazileri, toprağı satamaz ve devredemezdi. “İlâ-nihayet” toprak o soylunun zürriyetine aitti. (4 a.b)

Şeyh Hasan ve Zaviyesi’ne, Selçuklu Sultanı I.Alaaddin Keykubat; “Onar” denen mir-i araziyi

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

“mülk kılarak ve şeriat kurallarına uygun tasarruf için,, 22 Nisan 1224 tarihinde vakfederek “ocaklık” olarak evladının eladına ve evladına” vermiş ve “Onar Köyü”nüde tescil etmiştir..

Anadolu Selçukluları Peyganber soyundan gelenlerin neseplerini tesbit etmek ve onların işlerini takip için Seyyidlik Nakipliği kurmuşlardır. Vakıfların işlerini yürütmek içinde vakif nezareti (Divân-i tevlîyet) mevcuttur.(5) Aynı müesseseleri Osmanlılarda da görmekteyiz.

Şeyh Hasan Vakfi; Osmanlı döneminde de uygulama zaman zaman inkitaya uğrasada devam etmiştir. Ocağa ve Aşirete adını veren Şeyh Hasan kimdir? Şeyh Hasanânlı oymaklarının bulunduğu yörelerde yaptığımız araştırmalarda değişik versiyonlarıyla çok sayıda Şeyh Hasan söylenceleri dinledik. Farklı tarihlerde yazılmış belgeleri inceledik. Elimizdeki fermanlarla arşivlerdeki karşılaştırdık. Böylece masalsı, efsanevi ve şiirsel destansı anlatımlarla gelen söylenceleri, türbede bulunan mezar taşı üzerindeki “Bayat Boyu Damgası” ile diğer mezar taşları, vakfiyye ve fermanlar ile yazılı belgelerdeki verileri karşılaştırıp, çözüme ulaştırarak sağladığım bilgilerle bir sentez oluşturdum. (5.a)

1984'den 2001 yılına kadar ki çalışmalarımızdan belirli bölümünü vereceğimiz bu araştırmada: Şeyh Hasan'ın diğer adıyla “Sultan Onar Dede/Baba”nın kimliğini ve adını verdiği aşiretinin tarihsel süreç içinde sosyal ve toplumsal yapısından bazı kesitleri sunacağız.(5.b)

I. ŞEYH HASAN'IN YAŞAM MENKİBESİ

Bugünkü Kazakistan'ın Türkistan-Yesi şehrinin Üç-Kurgan yöresinde doğan Şeyh Hasan; Oguzlar'ın Bozok kolunun Günhanoğulların Bayat boyunun On-Er oymağındandır. Şeyh Hasan dünyaya geldiğinde dedesi Bahşi Han oymak beyidir. Abbasi zülmünden kaçan Hz. Muhammed-Ali soylular Bahşi Han'a sığınır. Bahşi Han oğlu Ahmed'i sığınmacı Musa-ı Kazım (ö.799)'ın oğlu Abbas'ın kız torunlarından Vedduha ile evlendirir. İşte, bu evlilikten Şeyh Hasan doğar. Bahşi Han oğlu Ahmed bir seyyide ile evliliğinden sonra kendini tasavvuf ve Alevi öğretilerine verir. İlim ve irfan sahibi olan Ahmed, Şeyh ve Hâce ünvanıyla anılmaya başlar. Hz.Ali'nin oğlu Muhammed Hanifi soylulardan ve Hz.Hüseyin oğlu Zeyd soylu seyyidlerden; Kuran'ın batını (içsel) özünü ve İlm-i Ledün konusunda feyz ve el alır. Batını ve İsmaili örgütlenmelerde bulunur. Sufilik mahlası olarak da “*VERANİ*” lakabı verilir.(6.a) Bundan sonra “Şeyh Ahmed Verani” olarak ün salar. Şeyh Ahmed Veran'nin Şeyh Hasan'dan sonra Şeyh Ahmed adında bir oğlu daha olur.

Şeyh Ahmed Verani 10-12 yaşlarına gelen iki oğlunu amcazadesi olan Hâce Ahmet Yesevi

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

(Ö.1167/9) dergâhına eğitim ve öğretim için verir. Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmed; Yesi'deki dergâh da; Türkçe tarikat erkânî ve sülûk adâbını, İslami ilimleri ve Türk sufiliğini, ahlâki ve tasavvufi kaide ve kurallarını kısa zamanda öğrenerek Hâce Ahmed Yesevi'nin halifeleri arasına girerler. (6.b)

Şeyh Hasan; bozkır göçebe Türk oymağından ve bey soylu olduğu için; küçük yaşta iyi ok atar, iyi kılıç kullanır ve iyi at sürermiş. At yarışlarında ve ok atmada birinci olurmuş. Bu yeteneklerini bilen hocası Ahmet Yesevi bir gün O'na cemaatle cemdeyken; “ -Sen, bir er değil On Er gücündesin, bundan böyle senin adın, Şeyh Hasan Oner olsun, ve böyle biline, böyle çağrıla...” der. Ve dua eder.

Efsaneye göre, Şeyh Hasan'ın yaşama başlangıcı böyledir. Faruk Sümer; Oğuzların On-Oklar mensubu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Selçuklu emirlerinden ve İsfahan'da padişahlığını ilan eden Bilge Beğ ünvanlı Un-ar adlı zattan bahsetmektedir ki: (7) Söylencede geçen On-Er teriminin köken olarak “On-ok” veya “Un-ar” dan gelme olasıdır. Ayrıca, Şeyh Hasan'ın en son yerleşip zaviyesini kurduğu köyün adı da “On-ar” dir.

Şeyh Hasan'la ilgili ilk araştırma ve incelemesi yayınlanan arkeolog Dr.İsmail Kaygusuz; Onar Dede Mezarlığı'nda saptadığı “Bayat boyu damgasi taşıyan mezar taşı”(8) söylencelerin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Şeyh Hasan'ın gelenekse söylensel yaşamına, menkıbesine devam edersek: (9)

Bahşi Han'in vefati üzerine beylikten feragat eden babasının yerine oymağının beyi (aşiretinin reisi) olur. Kadeşi Şeyh Ahmed'de ikinci reisliğe getirir. Aşiretin dış ilişkilerini ve askeri idareyi Şeyh Hasan yönetirken; iç düzeni ve dini işleri de Şeyh Ahmet yönetir.

Orta-Asya'daki iç karışıklıklardan ya da efsaneye göre Şeyh Hasan; Piri Hâce Ahmet Yesevi'den icazet alarak “Kırk Kalenderi Derviş” ile ve Oymağıyla Anadolu'ya (Rum'a) gitmek üzere Türkistan'dan hareket eder. Bu anlatılan menkıbe'nin dışında o dönem bölgeye

tarihi olarak bakığımızda muhtemelen Şeyh Hasan irşat için, Nizari İsmaili'lerince özel

olarak görevlendirilmiş olabilir. O'da Moğol istilasının olduğu bir dönem olduğu için oymağı ile Rum'a göç eder..

Elimizdeki bir belgeye göre Şeyh Hasan, 21 Recep 582 (1186) tarihinde İsfahan Kale'sinden "Yol İzinnâme"si alır. Şeyh Muhammed Bin Abdullah Ardistani (Hindistani/ Horasani'de okunabilir) 'nın yazdığı yazıda; "...On iki imam ve şanlı evlatlarından olan Şeyh Hasan'ın geçtiği bölgelerde ki; sultan, vezir, emir, büyük efendiler, İslam Kadılar ve onların hadımları, her şehirde ve köyde, zaviye ve tekkelerde, kilise ve hayır yerlerinde; Arap'ın, Türk'ün, Acem'in, doğulusu batılısı Deylemliler, Akrad ve Haşimiler, hasılı devlet erbabı; gelip müracaat edeceklere, ilgi gösterip, hediyeler ikram ve nimetlerden hissedar edip, koruyarak, bugüne kadar imdada yetişip, onları muhafaza etsinler..." (10) Denmektedir. Bu belgeyi tarihi kaynaklarla karşılaştırırsak:

Şeyh Hasan'ın geçiş bölgesinde bu dönemde Nizari İsmaililer hakimdir. Alamut Devleti'nin kurucusu Kelam-i Pir Hasan Sabbah (1090-1124)'ın Batını öğretisi; eşitlikçi ve paylaşımcı yaşama biçimi ile örgütlenme yöntemiyle Hatay'dan-Hitay'a kadar yayılmıştır. Şeyh Hasan'ın yol güzergâhı üzerinde yüzlerce İsmaililerin kaleleri ve köyleri vardır. Muhtemelen Şeyh Hasan Oner'in bir Türk olan Alamut Piri II.Muhammed (1166-1210) ile ilişkisi vardır ki, böylesine tımturaklı bir Talimatnâme İsfahan'da yazılarak eline verilmiştir. Bir nevi yol güzergahındaki Nizari İsmaili kale yöneticilerinin uyması gerekli talimatnâmedir. Bu belgede, Şeyh Hasan'ın Deylem bölgesine uğradıktan sonra, AKRAT'a geleceği belirtilmektedir. Akrad Bölgesi; bu günkü Hatay ile Lübnan ve Suriye'nin kuzeyidir. Druzi'lerin ve Nusayri'lerin yaşadığı bu bölge, Arap ve Fransız kaynaklarında "Alevistan" olarak geçmektedir. Şeyh Hasan oymağıyla bu yörede konaklamış ve Halife, Bey, Şeyh, Sultan gibi yönetici ve dini ulema ile görüşmelerde bulunmuştur. (10.a)

Cüveyni ve İbnü'l Esir'e dayanarak Mehmet A.Köymen şöyle yazmaktadır: "Harezmsahlar tahtı üzerindeki mücadele devam ederken, Dinar, Horasan'da daha fazla tutunamamış, emrindeki pek az kuvvetle Türklerin ezeli nasibi olan, yabancı ülkede, yabancı bir etnik unsur üzerinde, yeni bir devlet kurmak üzere, Kirman'a hareket etmek zorunda kalmıştır. 17 Aralık 1185'de Oğuz Şeflerinden Dinar emrindeki Oğuzlar'la Kirman'a girer" (11.a,b) Şeyh Hasan'ın Anadolu'ya geldiği bu dönemde Horasan bölgesi tam bir kaos içinde olduğunu tarihi kaynaklardan bilmekteyiz.(12) Muhtemelen Şeyh Hasan, Bayat boyu oymağıyla bu dönemde ata yurdunu terk ederek batıya doğru göç etmiştir.

C.Cahen tarafından "yayıma krizi" diye adlandırılan "1186-1205" yılları arasında, Horasan ve

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

çevresinden dalgalar halinde gelerek, Güneydoğu Anadolu'da, Irak ve Suriye'de bir süre yer tutmuşlar. Bu dönemde ülke, Kılıç Arslan tarafından kardeşi ve oğulları arasında 11 parçaya bölünmüş olduğundan, kargaşa içinde bulunuyordu. Göçer durumda ki, sürekli silahlı ve asker olan Türkmen Aşiretleri, prensler arasında ki bu mücadelelere birinden birini tutarak katılmak zorunda kaldılar. Prensler ve Sultanlar, onların savaşçı arzularını harekete geçirerek, vurucu güç olarak kullanmışlardır.(13) Şeyh Hasan da oymağıyla bu dönemde çeşitli görevler almış olabilir...

Dr.Kaygusuz; Şeyh Hasan Oner'in başında bulunduğu Bayat Kabilesi Irak ve El Cezire Bayatlarındandır. Çeşitli nedenlerden bir süre buraya yerleşmiş ve hakimi buldukları kaleden ayrılmış ve kuzeye doğru zorlanmış olabilirler. Şeyh Hasan Oner'in dinsel liderliğinin, Şeyhliğinin Necef ve Kerbela'nın bulunduğu bu bölgede daha da olgunlaştığı söylenebilir. (14)Demektedir.

"Bodik Belgeleri" ile Şeyh Hasan ve Aşkirik Köylerindeki söylenceler; Dr. Kaygusuz'un görüşlerini doğrulamaktadır. Şeyh Hasan; Kerbela, Necef, Bağdat ve Hicaz'a gitmiş, oradan da Mısır'a giderek tekrar Bağdat'a dönmüştür. Bağdat'tan da Konya'ya gitmiştir.

Başka bir anlatımda ise; Şeyh Hasan oymağıyla Halep'ten Sis (Adana), Maraş, Adıyaman, Akçadağ-Malatya (bugünkü Battal Gazi ilçesi) güzergâhıyla Fırat'ın doğu yakasındaki Abdülvahap Gazi'nin türbesinin bulunduğu tepe ve Mukaddes Dağındaki Mar Ahron Manastırı (kilise) ile Muşar'a kadar olan bölgeyi işgal eder. Muşar'da Şeyh Hasan Beyliği adıyla yarı-özerk bir beylik kurar.

Horasan-Deylem-Akrad-Dersim hattı önemli Alevi Merkezleri ve aynı zamanda Alevi Türkmen göçlerinin olduğu güzergahtır. Rum Selçuklu Sultanlığı da bu hattı dolaylıda olsa kontrol altında buldurmaya çalışmıştır. Bu nedenle güzergaha 360 kale ve çok sayıda köyle hakim olan Nizari İsmaililer (1090-1256) ile iyi ilişkiler içinde olmuştur.

Anadolu Selçuki Sultanlığı her yıl düzenli Alamut Nizari İsmaililere "Çerağ Akçesi" olarak 2000 Dinar gönderdikleri, 1227 yılında ise Suriye İsmaili baş Dai'si Mecdeddin'e verildiği kaynaklardan bilmekteyiz. (15)

Şeyh Hasan'ın Malatya bölgesini seçme gerekçesinin temel nedelerinden birde şu önemli

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

hususdur. Bu bölge ile inançsal olarak çok eskilere dayanan ilişkileri vardır. Çünkü, 4. İmam Zeyn-el Abidin (Ö.714)'in oğlu Zeyid (Ö.740)'in torunlarından Ali-yyül-Medeni, onun akraba ve yandaşları 9.yüzyıl ilk yarısında Malatya'ya gelmişlerdir. Aynı soydan gelen Hüseyin Gazi ve oğlu Battal Gazi'in Anadolu'daki irşat faaliyetleri, Malatya Emirliği, Paulikien-Bizans-Hurremi-Babeki ilişkileri o dönemde önemli bir yer tutar. Bu Alevi kahramanlarının menkibeleri tüm İslam alemine yayılmıştır. İşte bu sebeple Şeyh Hasan; Malatya Kalesi'nin ve Fırat'ın doğu kıyısına gelerek yerleşir. Çünkü bu yörede hala Heterodoks İslami zümreler ile Heterodoks Hıristiyanlar varlıklarını korumaktadırlar.(16)

Bölgedeki yerel halkları, Kürt, Ermeni, Zaza unsurları kendine tabi kılan Şeyh Hasan; metruk bir Paulicien kalesi olan yerde Şeyh Hasan adıyla bir köy ve zaviye de kurarak başına kardeşi Şeyh Ahmet'i getirir. Bugün Tabanbükü adlı köy bu yerdir. O devirde bu bölge Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu sınırındır. Şeyh Hasan da Aşiretiyle tam sınır çizgisinde bulunmaktadır. Kanımızca o zamanki Malatya meliki bilerek ve bilinçli olarak sınırları korumak üzere Şeyh Hasan Aşiretini bölgeye yerleştirmiştir. Ve "Uc Beyi" olmuştur. Süreç içinde Şeyh Hasan yöreyi İslamlaştırmış ve Türkleştirmiştir.

Şeyh Hasan muhtemelen 1196-1205 yıllarında bölgeye hakim olmuş ve beyliğide, Selçuklu Sultanı tarafındanda kabul edilip onaylanmıştır. Çünkü, daha sonraki Selçuklu yönetimi ile ilişkileri bu hususu doğrulamaktadır. I.Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) ikinci kez Selçuklu tahtına geldiğinde Oğuz/Selçuklu geleneğince oğulları eyaletlere vali olarak göndermişti. Büyük oğlu Şahzâde İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya ortanca oğlu Alaeddin Keykubat'ı da Tokat'a Melik nasbetmişti. Şeyh Hasan işte bu dönemdi Malatya Meliki Şahzade İzzeddin Keykavus'la sıkı ve iyi ilişkiler kurmuştur.

İzzeddin Keykavus; babasının Malatya'da veremden ani ölümü üzerine, Kayseri'ye giderek 21 Temmuz 1211 günü merasimle tahta çıkar. Alaeddin Keykubat kardeşinin sultanlığını tanımayarak savaş açar. İzzeddin Keykavus, kardeşi Alaeddin Keykubat'ı Ankara Kalesi'nde yakalayarak Malatya'nın doğusundaki Muşar Kalesi'ne gönderir.

Mukaddas Dağı (Eşraf Briha Dağı)'ndaki Mar Ahron manastırının altındaki Masara (Muşar) Kalesine mahpus edilen Alaeddin Keykubat bilahere yine aynı yöredeki Kezirbet Kalesi'ne nakledilir. Abu'l-Farac ve İbn-i Bibi bu olayı yazmaktadırlar. Müverrih Ebu'l-Fida ve İbn Vasil Olay tarihini 609 (1212) olarak vermekteler. (17.a,b,c)

Bugünkü Hasan Dağı dediğimiz yörenin, Muşar ve Kezirbet Kalelerinin yönetimi o devirde Şeyh

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Hasan'ın elindedir. Demek ki Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus çok güvendiği için Alaeddin Keykubat'ı kalebent olarak Şeyh Hasan'ın kontrolüne bırakmıştır.

I.Alaeddin Keykubat 9 yıllık Muşar ve Kezirbet'teki kalebentlik döneminde bölgenin hakimi, Kale Komutani, Aşiret Reisi olarak Şeyh Hasan'la iyi ilişkiler içine girer.(18) Adaf (Kumlutarla) - Kale - Şeyh Hasan -Eğribük köylerinde anlatılanlara göre dedelerinin Kale'de muhafızlık ve bekçilik gibi hizmetlerde bulduklarını belirtmektedirler.

Söylenceye göre: Alaeddin Keykubat kalede hapisteyken, "Hâce Ahmed Yesevi ya da Şeyh Hasan" Tekkesi postnişini Şeyh Ahmed Dede'yi yanına davet eder; yıldıznâmesine baktırır ve remil ile bahtının açılmasını ister. Şeyh Ahmed Dede: Alaeddin Keykubat'a mahpusta kaygılanmamasını, geleceğinin ferah olduğunu, bütün Rum ülkesinin padişahı, Ulu Sultan Keykubat olacağını muştusunu verir. Alaeddin Keykubat, Selçuklu tahtına geçtikten sonra, kızkardeşi Gevher Hatun'u Şeyh Ahmed Dede'ye verir... (19)

Alaeddin Keykubat (1219/20 - 1236/37) Sultan olduktan sonra merkezîyetçi bir anlayışla Devlet çarkına çekidüzen verir. Orduyu yeniden teşkilatlayarak fetihlere girer.Şehir ve Kale'lere tahkimat yaparak imar ve bayındırlık faaliyetleri başlatır.

Dr. Kaygusuz'a göre; Şeyh Hasan, silahlı oymağıyla ve okçu birlikleriyle; Alaeddin Keykubat'la birlikte, Kalonoros (Alaiye-Alanya) kalesinin alınmasına ve Fırat boyu fetihlerine katıldığı için: Onar Köyünü teşkil ederek ve arazilerini Şeyh Hasan'ın kurduğu "Oner Zaviyesi"ne 22 Nisan 1224'de vakfeder.Vakfiyenin Orijinali Asım Bayrak'tadır.(20)

Adaf'lı Ali Kıran ise; Alaeddin Keykubat'ın hizmetleri karşılığı olarak okçu birlikleri kumandani olan Şeyh Hasan'ın oğlu Şeyh Bahşiş'ede Kumlutarla Köyü'nü bağışlamıştır.Demektedir ki, Vakıf Belgesi ve Şecere, Hüccet Malatya'da Hüseyin Ütebay ailesindedir.

Yine Efendi Dede'nin anlatımına göre; Alaeddin Keykubat; Şeyh Ahmet Dede'ye kız kardeşini verdiği gibi, Şeyh Hasan Köyü'nü de vakfetmiş ve Hz.Ali soylu olduğuna dair şeceresini şerh etmiştir. Vakfiye ve Şecere Malatya'da İhsan Gültekin'dedir. Şecerenin fotokopisini Efendi Dede'de gördük...

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Tüm bu söylenceler tarihi olaylarla örtüşmektedir. Ayrıca şunu da göstermektedir: Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat ile Şeyh Hasan, kardeşi Şeyh Ahmet ve oğlu Şih Bahşiş'le arası, farklı ve güçlü ilişkilerle birbirine bağlıdır.

Tarihsel verilerden saptamamıza göre 120 yıl yaşamış olan Şeyh Hasan, 12. yüz yıl ikinci yarısı ile 13. yüzyıl ikinci yarısı ilk çeyreğine kadar olan zaman diliminde dolu dolu mücadeleyle geçen bir ömür sürmüştür... Tarihsel verilere göre; Şeyh Hasan'ın tahmini Doğum tarihi: **1156** ?. Hakk yürüyüşü:

1276

?. olasıdır.

II. ŞEYH HASAN'IN İLK DERÂHI VE KÜLLİYESİ

Şeyh Hasan; Selçuklu ordusuyla Fırat Boyu kaleleri fethine katıldıktan sonra bir Ermeni kenti olan Arapkir'e Subaşı olarak atanır ve bölgede "iktâ" olarak verilir. Türkmen aristokrati ve Bayat Boyu beylerinden olan Şeyh Hasan, Arapkir'in Hezenek semtinin altındaki düzlüğe ordugâhını kurar. Daha sonraları Uguzlu (Oğuzlu) semti olarak anılacak bu yöreye Askeri kuvvetler yerleşerek, şehir ve köylerin asayişini temin eder.

Dokuma Sanayi'nin ve ticaretin gelişkin olduğu Arapgir esnaf ve tüccarından, ipek Yolu üzerinde olduğu için geçen kervanlardan satış üzerinden belli oranda "rûsum" almış. Köylülerden ise Ekin Pazarı'ndaki hububat satışlardan "Godik" nisbetinde "Hums" alınmış. Hayvan pazarında büyük ve küçük, binek hayvanlardan farklı oranlarda akçe alınmış. Şıra pazarındaki; pekmez, reçel, bal, turşu, salça gibi yiyeceklerden de ayrıca vergi alınmakta imiş. Ayrıca savaş zamanlarında ise çarşı ve pazarda satılan mallara özel "narh" konarak bu fiat üzerinden vergi alınmakta imiş... Selçuklu ve Osmanlı döneminde Arapgir Livası Kanunları özel ve merkezden farklı uygulamalar içermektedir. (21.a)

Tüm bu vergi alımlarını tahsil de eden Şeyh Hasan; kısa bir zaman sonra Arapkir'in eski yerleşim yeri ve kale içi olan Eskişehir'de (bugünkü Osmanpaşa mahallesi) kendi adıyla anılan bir tekke ve külliye yaptırır. (21.b)

Taylor; 1860'ta Arapkir'de bir Bektaşî Tekkesiyle karşılaştığını yazmaktadır ki (22); bu tekke, Şeyh Hasan tekkesinden başkası değildir. Fakat, daha sonra Meydanevi Cami'ye çevrilmiştir. Aşevi, Atevi gibi müştemilatı ile mal varlığı olarak da Vakıf arazileri, bağ ve kavaklıklar vardır.

Yavuz Sultan Selim döneminde (1515) Arapkir Osmanlılarca fethedilince: Türkmen Beylerinden ve Arapkir eşrafından Kulibeyoğlu Ali Bey ve Şeyh Hasan Aşireti mensupları; Kızılbaş oldukları için malları ellerinden alınarak Ermeni tüccarlara ve dönme sünnilere verilmiştir. Bu meyanda Şeyh Hasan Tekkesi ve Külliyesi Vakfi'na da Arapkir eşrafından "Kestanzadeler" atanmıştır. (23) Arapkir'in Türkmen kızılbaş köylerinden bazıları ve şehir halkı Çaldıran dönüşü bölge fethedildiği için; 1515 yılında yemin ederek, Osmanlı tebası olmuşlar ve Hanifi Mezhebine kabul ederek Sünnileşmişlerdir. Arapgir içi ve çevresindeki Türk köyleri Oğuz boyundan olup 1515 yılına değin akrabalık ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Hatta bazı köylerin okumuş aileleri bu durumu bildiklerinden akrabalık ilişkilerinin devam etmesi için 1950'li yıllara değin "beşik kertme" geleneğince çocuklarını birbirleriyle sözleşmişlerdir. Bunlardan birisi de bendim.

Şeyh Hasan Tekkesi'ne 1694 yılında Arapkir Sancak Beyi Cafer Paşa tarafından bir minare yaptırılarak camiye dönüştürülmüş, adına da Cafer Paşa Camisi denilmiştir. Cafer Paşa dahil, Arapgir'den çıkmış bir çok paşa birbirlerine akrabadırlar. Yine aynı yıl Onar Köyü'ne de bir küçük cami yaptırılarak; Arapkir eşrafından Sabrioğullarından bir imam atanmıştır. Her hafta Cuma günleri "ictima edilerek" sayım usulüyle Onar Köylüleri 1694'den İttihat ve Terakki dönemine kadar Cafer Paşa Cami'sine mecbur namaza sevk edilmişler ve kontrole tabi tutulmuşlardır.

En son Vakıf mütevellisi Kestanzade Hacı Abdullah Ağa'nın vefatı üzerine aileden kimse kalmaz. Bunun üzerine 20.000 kuruşluk geliri vakfın; Osman Paşa Mahallesi ahalisinin kendilerinin hakları olduğu iddiasıyla dava açarlar. Bu duruma Onar Köylüleri itiraz ederler. Şeyh Hasan soyundan olduklarını ibraz eden belgelerle Onar Köyü halkı da Vakfın mal varlıklarının kendilerine ait olduğunu belirterek; 11 Nisan 1299 (1883) tarihinde Arapkir Mahkemesinde dava açarlar.

Onar köyü halkına dava dilekçesini: "Karye-i mezküreden; Kalın Ali, Hatunoğlu Musa Kehâ, İmam Molla Süleyman, İbrahim Kehâoğlu Mustafa Kehâ, İnceninoğlu Ömer Çavuş, Kara Memedoğlu Ahmed, Hasan Kehazade Koca Kehâ" imzalayarak; davanın seyrini anlatarak "adalet ve hakkaniyet dairesinde ahalinin gadre uğratılmamasını istemekte"dirler.

Vakıf davası yıllarca sürer. Bu olay, Arapkir'de hak iddia edenlerle Onar Köylüleri arasında kavgalara neden olur. Dava Eğin Kazasına aktarılır. Zabit Hüseyin Efendi (Güney) davayı ciddi bir şekilde takip eder. İstanbul'da ikamet eden Onar Köylü Hafız Mehmet (Fakir) Efendi; Evkaf'tan, Naküb'ül Eşraflık defterinden, Defteri Hakani kayıtlarından ve arşivlerinden çıkarttığı Şeyh Hasan ve Onar Köyü ile ilgili belgeleri Hüseyin Efendi'ye gönderir. Dürüst, Erdemli,

namuslu bir kişiliğe sahip olan Zabit Hüseyin Güney; vakıf arazilerini, bağ ve bahçelerini Ağaların elinden kurtarma mücadelesini meşru hukuki yoldan sürdürürken; Onar Köyü'nden bazı çıkarıcı kişiler tehdit ederler. Ekin tarlalarının derilmesinde, harmanın dövülüp elenmesinde tek başına bırakılır. Tüm bu olumsuzluklara karşın Hüseyin Güney bıkmaz, yılmıyıp düşmeden mahkemelerde davayı takip eder. Eğin kazası Mahkemesine belgelerle vakfın ve Şeyh Hasan Külliyesi'nin arazilerinin Onar Köylülerine ait olduğu ispatlanır.

Dava sürerken, I.Dünya Savaşı başlar ardından İstiklal Savaşı devam eder. Köydeki erkeklerin hepsi savaşa gider. Bu arada davayı takip eden Zabit Hüseyin Efendi de İhtiyat Subayı olarak savaşa gider ve İstiklâl Savaşı sonrası köye döner. Dava sürüncemede kalır. Kurtuluş Savaşı kahramanı ve İstiklâl Madalyası sahibi İht.Zb.Hüseyin Efendi: Cumhuriyet sonrası davayı tekrar açar. 1944 yılına kadar Köy arazileri ve Vakıf davası hukuk mücadelesi devam eder, ama Zabit Hüseyin Efendi "Hakk'a yürür"/ölür. Eski Muhtar Musa Çöp'ün köy adına davalarını takip ettiğini belirtmektedir. Fakat kendinden önce ki Muhtar ve ihtiyar heyetin den bazıları, Arapkir ağaları ile işbirliği yaptıklarını ve dava düştüğünde de çeşitli vaadler aldıklarını söylemiştir. Davayı savsaklayan, Vakıf arazilerini peşkeş çeken ve dilekçelerde ki imzaları geri almış olan şahısların isimleri bizde saklıdır. Bugün hayatta olmayan bu dönemleri; Köylüler arasında ikilik yaratmamak için isimlerini yazmıyorum. Köyde ki Arapkirli Ermenilere ait bağ, bahçe ve tarlalarda aynı şekilde sahte belgelerle dağıtılmıştır. Musa Çöp: "Arapkir eşrafından Fadılıoğulları, Sabrioğullarından, Kulibeğoğullarından, Emiroğullarından bazıları ağalar ile eski köy imamı; Onar Köyünden bazı yalancı... (*bu yalancı şahitlere nakit para, vb. hediyeler ile imamlık, daha sonra birer tarla ve bağ gibi yerlerin bakımları verilerek ödülendirilmiştir*) şahitler bularak mahkemede tanık olarak dinletmişler ve vakfın, caminin tarlalarını ve diğer mal varlıklarını "mürur-i zamana" uğradığından talan etmişler, mahkeme de sona ermiştir." diyerek ve hayıflanarak bize anlatmıştır.

1224 Yılında kurulmuş ecdadımızın vakfı; "hasis, sahtekâr, aç gözlülerce talan" edilmiştir. Son olarak da 1984 yılında Cafer Paşa Camisi'nde bulunan Şeyh Hasan'a ait el yazma Kuran ve Kitaplar; caminin kapısı kırılarak çalınmış, zanlılar hakkında soruşturma açılmasına rağmen bir şey elde edilememiştir.(24)

III. ŞEYH HASAN'IN AHİLİK İLE İLİŞKİSİ :

Anadolu'da Fütüvvet hareketi, 46 yıl yönetimde kalan Abbasi Halifesi el-Nasır li-Dini'llah (1180-1225) ile siyasi ve kültürel temasa geçilmesiyle başlamıştır. Şeyh Hasan'ın Fütüvvet Örgütlenmesiyle İlişkisi ve Ahi teşkilatlanmasında rolü olduğu ve Ahileri Arapgir'de örgütlediği kesin olarak Selçuklu belgelerden anlaşılmaktadır. (25)

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Prof.Dr.Mikail Bayram'ın "Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu" adlı yapıtında Şeyh Hasan'ın 1204 yılında bir grup ilim adamıyla Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (I.nci: 1192-1196 ve II.nci: 1204-1211 tahta çıkışı)'i ziyaret ettiğini yazmaktadır.(26)

"I. Gıyasü'd-Din ikinci defa tahta geçer geçmez hocası Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ı cülusunu Abbasi Halifesi'ne bildirmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Şeyh Mecdü'd-Din, bu diplomatik vazifesi sırasında o yıl (601/1204) Bağdat üzerinden Hacca da gitmiş, dönüşte gene Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken beraberinde birçok ilim adamı ve şeyhleri de getirmiştir; Muhyi'd-din İbnü'l-Arabi, Şeyh Evhadü'd-Din el Kirmani, Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud (Ahi Evren), Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâi, Muhaddis Ebu'l-Hassan Ali el-İskenderan, Arapgir'de medfun Şeyh Hasan-Onar bunlardan ilk akla gelen isimlerdir. Bu ilim ve fikir adamlarından daha birçoklarının adları Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ın oğlu Sadrü'd-Din Konevi'den (673/1275) intikal eden ve bugün Konya Yusufağa Kütüphanesi'nde bulunan kitapların sema' ve kıraat kayıtlarında geçmektedir." (27)

Bu heyette Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak ile iyi ilişkilerinden dolayı Şeyh Hasan Onar'da vardır. Halife Nasır'ın Selçuklu Sultanına fütüvvet şalvarı giydirmek ve fütüvvet kuşağı bağlamak için gönderdiği mutasavvıf şeyhlerin hemen hepsi Şafii mezhebinden ve işâri inançlıydı. Şeyh Hasan Onar ise Alevi ve Horasan Pirlilerinden biri; ana tarafından Ali soylu, yedinci imam Musa Kazım kolundan gelmektedir.

Çok büyük olasılıkla Şeyh Hasan'a bağlı El-Cezire Türkmen boylarının askeri gücü, Bagdad Halifesinin nezdinde onu önemli kılıyordu. Ama topluluğu toparlayıp Irak'ı terketmesi Halife'nin daha fazla işine gelirdi. Tam Halife Nasır Lidinillah zalim ve baskıcılığı kadar, geleceği gören, çok kurnaz bir siyasetçiydi. İlk yaptığı fütüvvet örgütlenmesinin toplumsal ve siyasal içeriğini boşaltarak, sadece din ve zanaat-ticaret ilişkilerindeki yenilikleri devlet siyaseti yapıp, Halifeliğe bağlı Sünni vassal devletlere de kabul ettirmesi oldu. Bunu töreleştirdi. Bu siyaset hem Şii tebasını hem de Suriye ve İran-Irak Batınilerini memnun ediyordu. Ayrıca İran ve Suriye'de çok sayıda kaleleri bulunan Alamut Nizari devletinin imami III.Celaleddin Hasan (1210-1221) ile yaptığı anlaşmayla ona kabul ettirdiği gevşek şeriat ile kendisine bağlamış. Bu arada Alamut fedai'lerini bile kullanarak birçok düşmanını ortadan kaldırtmıştı.

Oysa bir proto-Alevi kuruluşu olarak, 6.imam Cafer Sadık'ın(Ö.765) koyduğu ilkelere dayanan Fütüvvet (yiğitlik, gençlik) kardeşlik örgütlenmesi 9.10.yy. boyunca, özel mülkiyetin olmadığı Karmati "**Dâr-ül Hicra**"larında inançsal, siyasal ve ekonomik yaşam biçimi olmuştur. "**La feta illa Ali, la seyfe illa zülfikar**"

(Ali gibi yiğit, zülfikar gibi kılıç yok) Hadis'inden hareket edilerek; yiğitlik, cesaret, cömertlik, bilgelik ve doğruluk gibi erdemlerin sahibi Hz.Ali örnek alınmıştır. Bu dönem içinde yaratılan,

İhvan-i Safa

(Saflik Kardeşleri) gibi doğa ve doğa ötesi bilimler, felsefe, sanat ve zanaat, matematik, cebir-geometri ve hekimlik bilgilerini içeren dev bir “ansiklopedik” yapıyla Fütuvvet’in kapsamı genişletilmiştir. Bu eser Karmati ve Alamut-Suriye İsmaili (1090-1256)’lerinin

“Federatif yönetim ilkelerine”

dönüşerek toplumsal muhteviyat kazanarak uygulanmıştır.

Bölgedeki İsmaili kaleleriyle ilişkisi bulunan Şeyh Hasan, Bağdad’ın güneydoğusundaki Tıp Çayı’nın kaynağına yakın yerde bulunan Türkmenlerin yaşadığı Bayat Kalesinde ruhani lideriydi ya da beğiydi. Başında bulunduğu ve Kaleye sığmayan Türkmen topluluğunu, Rum (Anadolu) ülkesine çıkarma ve konar göçerlerinin otlak ve yaylaklardan yararlanması için Selçuklu Sultanı ile görüşmek, Şeyh Hasan için önemli bir fırsattı. Halife Nasır’ın Selçuklu Sultanı’na, sözde Anadolu’da fütuvvet örgütünü kurmaları için gönderdiği bu törensel heyette bulunmasından bazı ayrıcalıklar sağlamış olmalıdır. Açıkçası Şeyh Hasan bu siyasi ilişkilerden kazanımlarını kendi topluluğu için kullanmıştır. Selçuklu Sultanı Giyaseddin Keyhusrev (1204-1211) döneminde topluluğunun Irak ve El Cezire’de kalan bölümünü Anadolu’ya getirmiş olduğu anlaşılan Şeyh Hasan’ın; Keyhüsrev 1211 yılında ölmesi üzerine Sultanlığı ele geçiren I. İzzeddin Keykavus’a (1212-1220) karşı, Malatya çevresindeki tutuklu yıllarında dahi I. Alaaddin Keykubat’ın yanında bulunmuştur. Selçuklu yönetimine her türlü destek sağlamasına karşın: Sonuçta kullanılan ve Sultanların siyasetine boyun eğmek zorunda kalan Şeyh Hasan olmuş ve kendisine bağlı Bayat Türkmen grupları Anadolu’nun hemen her tarafına dağılmıştır. Kendisi de Arapgir’de Ahi örgütü ve dergâhına bağlı mürid ve muhipleri ile başbaşa kalmıştır.

IV. BÜYÜK OCAK CEMEVI

Şeyh Hasan’ın Onar Köyü’nde inşa ettirdiği Cemevi ve Zaviye’nin binası ve müştemilatının adına; Sultan Onar Cemevi ya da Büyük Ocak da denmektedir. Cem Dergisi’nde “Cemevlerinin Tarihsel Kökeni ve Mimarisi” adlı yazı dizisinde Türkiye’deki benzeş Cemevlerinin mimari yapı sanatı özellikleri ve kökenini geniş bir şekilde anlatmışım (28)

Burada sadece, Büyük Ocak meydan evinin yapısal mimari özellikleri üzerinde duracağız. Şeyh Hasan’ın 1224 yılında 12 direkli bir çadır görünümde inşa ettirdiği Sultan Onar Cemevi, Orta-Asya Gök-Tapınakları’na benzemektedir. (29)

Büyük Ocak Tekkesi; 15x17 m2’lik boyutta, kareye yakın dikdörtgen planlı; 1,5 metrelik kalınlıkta 2,5 m. yüksekliğinde taş duvarlara bindirilmiş, yedi kat gökyüzünü ifade eden kırlangıç çatı, 12 direk üzerine kubbemsi oturtulmuş, içten çadır görünümlü.. Koçbaşı direklerin üstüne kalın Hatıl Ağaçlar atılarak birbirine tutturulmuş; Hatılların üstüne 10-20 cm. aralıklarla Kisek

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Ağaçlar dizilmiş; Kiseklerin üstüne aralıksız ters yönde Mertek Ağaçlar dizilmiş; Merteklerin üstüne Aruda denen kısa ağaçlar aksi istikâmette sıralanmış; bunların üstüne de Hortut dalları ile ince çubuklar düzgün sıkça serilmiş; tüm bunların üstüne de Püşürük denen özel kırmızı toprak ile kıyılmış samanın karışımından olan çamur 15-20 cm. kaplanmış; En üstte yarı Dam'da; 20 cm. kalınlığında "Caşgan" denilen özel killi yağlımsı kaygan toprak dama serilmiş. Damın üstündeki toprağı yağmura yaşa karşı sıkıştırmak için zil taştan denen granitten yapılmış 50-60 cm çapında 100-120 cm. boyunda silindir şeklinde, LOG denilen kaya kütlesinin iki yanının orta noktaları oyulmuş ve ağaç dil geçen özel bir ağaçtan yapılmış aparatla iki kişinin çektiği bodur sütun durmaktadır, Damda...

Yarı kubbeleştirilmiş damın tam orta yerinde taştan oyulmuş bir pencere ve duman deliği vardır. Bu delik Gök-Tapınak'larındaki "tüğünük" denen ve evin tabanında yakılan ateşin dumanlarının çıktığı deliğin aynısı olup, güneşin ışınlarını da meydana yansıtan pencere işlevini görmektedir.

Yine kubbemsi damın ortaya yakın bölümünde bütün direklerden daha kalın ve siyah; üzerinde kahve ve kızıl beneklerin olduğu "KARADİREK" denen ve kutsal sayılan bir ağaç direk vardır.

"Karadirek" Göktapınak'larda simgeleşen "kutup yıldızı"nı ve "varlık birliğini" sembolize eden düşünceyi anlatmaktadır. On iki direkler, On iki İmamları ifade etmektedir. Aynı zamanda On iki Kabilenin oturduğu gedikleri belirlemekte, on iki hizmet sahiplerini ve on iki post makamını sembolize etmekte ve daire de oturma konumlarını belirtmektedir.

"Karadirek" aynı zamanda "Zat-ı Mutlak"a giden "sırat-ı müstakimi" ifade etmektedir. Taş pencere ise; "sema'ya / Göğe ağmanın", "Hakk ile hak olma"nın bir sembolüdür. Semazenler bu deliğin tam altındaki meydan da sema dönerler...

"Karadirek" üzerinde "çerağ tası" vardır. Cem'den önce çerağ burdan uyandırılarak "erkân" bu törenden sonra dede tarafından yürütülür. Ayrıca Karadirek'te Şeyh Hasan'ın tunçtan miğferi asılıdır ve "çirahban" tası olarak kullanılır. Karadirek'in dibinde ise "civher" toprağı vardır. Dede; cem törenleri için meydan evi düzenlendiğinde, Karadirek'in dibindeki "koç derisi post"ta Anabacı ile oturarak "sercem" olarak ayn-i cemi yönetir. Her direk arasında ki 12 gedik'e de 12 kabile fertleri otururlar.

Onar Köyü'nde yıllık Görgü-Cem'lerinde önce: Şeyh Hasan Türbesine bir koç tığlanır, sonra

cem icra edilir.

Büyük Ocak Tekkesi (Onar Zaviyesi)'nin giriş kapısı ve eşiği özel bir ağaçtan yapılmıştır ki neredeyse 8 asırdır; yaşa, yağmura dayanarak bugüne dek bozulmadan gelmiştir. Eşiğe üç kez niyaz edildikten sonra meydanevine / cem-evi'ne uzan bir koridordan girilir.

Zaviyenin kapı girişinden sonra kurban tıglama yeri vardır. kurban kanı bir kanalla öndeki bahçeye akılmaktadır. Uzun bir koridordan sonra Meydan evine girilir. Koridorun bir yanında ise, ikrâr verme ve müzahip törenleri için; Rehber gözetiminde abdest alma kurnası vardır. Bu kurna daha sonra sökülerek yerinden çıkarılmıştır.

Cemevi'nin önünde; yemek pişirme yeri, aşevi, ekmek pişirme ocağı, kiler,hamam, hela, çamaşırhane gibi odacıklar vardır. Sağ yanda iki katlı tekkeşinevi, ahir, samanlık, odunluk, misafirhane vardır. Sol yanda ise: bahçe vardır...

Mimari özelliklerini betimlediğimiz Şeyh Hasan'ın Onar Köyündeki ilk evi dediğimiz ya da tarihi kayıtlarda "Onar Zaviyesi" olarak geçen, halk arasında ise "Büyük Ocak" denilen yapı: Selçuklu'ların ilk köyde inşa edilen Aristokrat bir Türkmen Beyi'nin malikhânesi (konutu) ve dini ibadet mekânı yani (Türkmen Kocalarının toplantı yaptıkları meclis salonu) divanıdır.

V. ŞEYH HASAN OCAKLARI

1. “ BÜYÜK” ŞEYH HASAN (SULTAN ONAR) OCAĞI

Saptadığımızı göre Şeyh Hasan üç evlilik yapmıştır.Birinci evliliğini Türkistan'da İmam Rıza'nın kız torunlarından biri ile evlenmiş ve bu evlilikten Şih Bahşiş olmuştur.İkinci evliliğini Muşar yöresine geldiğin de, Fırat boyu fetihleri döneminde, Dersimli Zaza bir aşiret beyinin kızıyla evlenmiş ve Seyyid Selahattin adlı bir oğlu olmuş. Üçüncü evliliğini de Piri Babanın kızı ile yapmış ve bu evlilikten; menkıbeye göre üç oğlu olmuş; Kara Muhammet, Habib Hasan ve İlik olmuştur. Diğer bir rivayete göre de; 2 kız, 8 erkek çocuğu olmuş ve köy 10 haneden teşekkül etmiştir. Biz belgelerden yola çıkarak bu iki söylenceyi de birleştirerek hareket odağı haline getirdik. Şeyh Hasan'ın Merzifonlu Piri Baba'nın kızıyla evliliğinden olma çocuklarının Malatya-Arapgir-Onar Köyü'nde; 1224 yılında babaların kurduğu Vakıf şeklinde ki Zaviyesini Dede Ocağı'na dönüştürerek; “Sultan Onar Ocağı”, “Büyük Ocak” ya da “Büyük Şeyh Hasan Ocağı” olarak adlandırmışlardır. Şeyh Hasan'ın Türkmen Oymakları arasında ki adı; “Onar Dede” – “Onar Baba” - “Sultan Onar” olarak geçmektedir ki, ocağa da bundan dolayı ve babalarının adına izafeten “Sultan Onar Ocağı” denmektedir. Kürt- Zaza- Ermeni Alevi

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

cemaatinde ise; Şeyh Hasan Ocağı olarak anılmaktadır. Tunceli'deki torunun kurduğu Şeyh Hasan Ocağından ayırmak için "Büyük Şeyh Hasan Ocağı"da denmektedir. Şeyh Hasan On-Er'e I.Şeyh Hasan ya da Büyük Şeyh Hasan'da denmektedir.

Şeyh Hasan Oner'in kimliği masalsı anlatımlar biçiminde geldiği gibi, halk ozanlarının şiir diliyle de günümüze ulaşmıştı. Üç yüz yıl sonra Pir Sultan Abdal onun için bir nefes yazıp, yalvarıyorsa oldukça önemliydi.Pir Sultan Abdal; Onar Dede Destanı adlı deyişin de; "Adın Şeyh Hasan'dır, hem derik Oner.../...Yetiş Onar Dede sen imdat eyle!" demektedir.(30) Bu dönemde, Pir Sultan Abdal'ın Şah İsmail adına bölgede gizli örgütlenme yaptığından ve de arandığını da hesaba katarsak; Şeyh Hasan Ocağı'nın önemi dahada belli olmaktadır.

Piri Baba'nın hayatıyla ilgili araştırmalarıma burada yer vermeyeceğimden bu konuda yayınlanan makalelerime bakılabilir. (31.a.b.)

2. ŞEYH AHMET DEDE OCAĞI

Şeyh Hasan ve Kardeşi Şeyh Ahmet'in 1204/5 yıllarında Şeyh Hasan (Tabanbükü) Köyü'nde bir "Dergâh" kurarlar ve amcazadeleri olan hocaları "Ahmed Yesevi"nin de adını tekkeye verirler.Bu nedenle bu ocağa "Ahmet Yesevi Ocağı"da denmektedir ki tüm ocakların başı sayılır. Daha sonraları ise Şeyh Ahmed'in çocukları Zaviyeye "Şeyh Ahmet Tavi" olarak değiştirerek babalarının adını verirler.Vakfa dönüşen tekke; Selçuklu ve Osmanlı sultanlarıncada onaylanır ve Şeyh Ahmet soylularına verilir. (32) Halk arasında her iki ad da kullanılmaktadır.

Şeyh Hasan'ın kardeşi ve Şeyh Hasanxanlı Aşireti'nin ikinci reisi Şeyh Ahmet'in Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşlerinden olan oğlunun ve çocuklarının, Elazığ-Baskil-Muşar, Şeyh Hasan Köyü'nde kurdukları Dede Ocağıdır. Şeyh Ahmet'in soyu, I.Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşi Güher Ana'dan olan oğlu Emir-el Mümin'den yürümüştür.

3. ŞİH BAŞIŞ OCAĞI

Şeyh Hasan'ın Türkistan'daki evliliğinden olma Seyyid İbrahim'e dedesi Bahşiş Han'ın da adı verildiğinden Şeyh Bahşiş olarak çağrılmaktadır. Şih Bahşiş'in Elazığ-Baskil ADAF (Kumlularla) Köyü'nde tahmimi 1224 sonrası yıllarda kurduğu dede ocağın adı Şih Bahşiş Ocağı, oymağının adı da Bahşişli olarak anılmaktadır. Bahşişli Oymakları, Akdeniz bölgesinde yoğun bulunmaktadır. Ege ve Balıkesir yörelerinde ise Tahtacı ve yörük adına dönüşmüştür. Bulgaristan'da ve Afganistan'da Bahşişli Türkmen obaları vardır. Osmanlı döneminde Eskişehir'in Evliya Baki Bucağı'nda Bahşayış Tekkesi adıyla bir dergah vardır.

4. SULTAN SEYYİD OCAĞI

Şeyh Hasan'ın bugünkü Tunceli yöresinde Dersim Beyi olan bir ailenin kızıyla yaptığı evliliğinden doğan oğlu Selahaddin'in torunlarından Sultan Seyyid adlı bir zatın Tunceli'nin BODİK köyünde kurduğu ocağın ve aşiretin adıdır. Genel olarak bu ocakta Şeyh Hasan Ocağı olarak anılmaktadır. Hozat'ın Dalören Köyü'nün kendi adıyla anılan dağda türbesi olan Sultan Seyyid; 1515-1530 yılları arasında Şeyh Hasan Köyü'nden yöreye gittikleri belgelerde belirtilmektedir.

5. (KÜÇÜK) ŞEYH HASAN OCAĞI

Şeyh Hasan'ın Tunceli bölgesinde Dersim Beyi'nin kızı ile evliliğinden olan oğlu Selahahattin'in torunlarından Seyyid'in Bodik Köyünde Sultan Seyyid adıyla; diğer kardeşi Şeyh Hasan ise, Ağdat'ta Şeyh Hasan Ocağı adıyla 1515/30 yıllarında bir dede ocağı kurmuşlardır. Ataları Şeyh Hasan'ın ocağına "Büyük Şeyh Hasan Ocağı" ya da sadece "Büyük Ocak" denir ki Arapkir Onar Köyü'ndedir. Torun Şeyh Hasan'ın Ağdat'taki ocağına ise; "Küçük Şeyh Hasan Ocağı" ya da sadece Şeyh Hasan Ocağı denmektedir. Bazı kaynaklar II.Şeyh Hasan olarak da anılan bu zatın Akkoyunlu ve Safeviler döneminde Çemişgezek'te Emir / Bey olduğunda yazmaktadırlar. Seyyid Rıza'da bu zatın soyundan gelmektedir.

Nazmi Sevgen: "Şeyh Hasan Dede aşireti bir müddet 'bize göre 920 H.Ğ 1514 M. tarihine kadar' bu mıntıkada (Şeyh Hasan Köyü'de) kalmıştır. Torunlarından Şeyh Hasan'la Seyyit isminde iki kardeş, Yavuz Sultan Selim'in Aleviliğe ve Kızılbaşlığa karşı giriştiği mücadelesinden korkarak aşiret halkını toplamış, hayat ve mevcudiyet muhafazası kaygısıyla Fırat'ın şarkındaki dağlık mıntıkaya Dersim'e sığınmıştır" (33)demektedir.

"Bodik Vesikalari"ndaki kayıtlara göre: "...Şih Hasan Köyünden... Şih Hasan ve Seyyit 1530 senelerinde şecere ve erkânları alıp Pertek civarında 7 yıl kaldıktan sonra, oradan göç ederek Kızılkilise, Nazmiye civarında Kalman Köyünde yerleşmişler. Bir müddet sonra oradan da göç ederek Sultan Baba Dağı eteklerinde bulunan Bodik Köyüne yerleşen Seyyit burada kalmış, kardeşi Şih Hasan Ağdat'a gitmiştir..."

6. TESLİM ABDAL OCAĞI

Şeyh Ahmet'in torunlarından olan Teslim Abdal'ın bugüne kadar yüzün üzerinde ki şiiri; ozanlar ile dedeler ve zakirler vasıtasıyla söylenerek yaşatılmıştır. Edebiyat araştırmacılarından Sadettin Nûzhed Ergun, Atilla Özkırmırlı, Cahit Öztelli birbirini tamamlayıcı bilgilerle Teslim Abdal'in hayati ve şiirleri hakkında açıklamalarda bulunmaktadırlar. (34) Teslim Abdal'in IV.

Murat (1623-1640) döneminde ve 1617-1670 yılları arasında kesin olarak yaşadığı bir çok araştırmacı tarafından ortak olarak benimsenmektedir.. Çorum ve Denizli’de de tekkesi ve makamı vardır. Teslim Abdal ozanlığının yanı sıra dede olduğu için Anadolu’nun çeşitli köy ve kasabalarında bulunan taliplerinin “görgü-cemleri”nde de bulunmuştur. M.Beşir Aşan’ın Tabanbükü Köyü’deki Teslim Abdal’ın mezartaşından saptamasına göre ise; ölüm tarihi 1719’dur. Yani, Teslim Abdal 1617-1719 yılları arasında Şeyh Hasan (Tabanbükü) Köyünde yaşadığı kesinleşmiştir.(35)

7. ŞEYH HASAN OCAĞI’NIN REHBERLERİ İLE DİKME DEDELERİ

Şeyh Hasan Ocağına bağlı 200 civarında ki yerleşim biriminde yöresinin inanç önderi; Rehber ya da Baba veya Dikme Dede denilen kişiler ve ocaklar vardır. Bulardan bazıları “Ocak” statüsündedir. Keban’ın Nimri ve Zırkı Köyünde “Şeyh Hasan Rezzaki (Zevraki) Ocağı, Arapgir de Sarı Mecdin ocağı, Elazığ’da İmam Rıza ve Musa-i Hardi Ocağı, Ulaş’da Çavdarlı Ocağı, Çorum’da İmam Rıza Ocağı ve Teslim Abdal Ocağı, Tokat’ta Yunus (emre) Abdal Ocağı, Toroslarda Cılbak Baba ve Şih Çoban Ocağı gibi onlarca rehber ocağı vardır. Bu ocakların büyük bir bölümü işlevini yitirmiştir.

1240 yılında Şeyh Hasanın kızı ile evlenen Celaleddin Harzemşah’ın oğlu Muhammed (Mehmet/Kal-Mem-Sır)’ın kurduğu “Dikme Dede Ocağı” süreklilik arz ederek bugüne dek önemli bir işlev görmüştür.(36)

1613 yılında bugünkü Tunceli bölgesinden Sivas-Ulaş-Çavdarlı Köyü’ne giden Şeyhasanânlı Aşiretinin Seyyidânlı kolundan olan “Gilo-Gulgi”nin kurduğu köyde Rehberlik hizmetlerini yürütmesi ve soyununda günümüze kadar gelmesi de önemli bir tarihi vakadır.(37)

VI. ŞEYH HASANHANLI AŞİRETLERİ KONFERDEASYONU CEMAAT, OCAK, OBA VE OYMAKLARININ YERLEŞİM YÖRELERİ

Şeyh Hasanânlı Konfederasyonu (Şéx xasanxanli confederation): Oğuz Töresine uygun olarak önce ikili sonra on ikili bölünme ile 24 oymaktan teşekkül etmiştir.

“BÜYÜK” ŞEYH HASAN (Onar Köyü).....(OĞUZ)

TÜRKMEN İNANÇ ÖNDERİ : ŞEYH HASAN (SULTAN ONAR, OCAKLARI ve AŞİRETLERİ)

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

(...OĞULLARI VE TORUNLARI.....)

1. “KÜÇÜK” Şeyh Hasan (Ağdat Köyü) Torun.....(Boz-Oklar 12 Boy)

Küçük (ya da 2.nci) Şeyh Hasan'ın Üç Oğlundan.....

Türediği kabul edilen 12 Oymak:

Hasanânlı Kolu: Abbashan, Bahtiyarhan, Ferhathan, Laçınhan, Karabali, Karikali,

Seyyid Kemal, Komeşli, İksorlu, Gülabi, Bütikanlı, Beyt oymaklarından oluşur.

2. Sultan Seyyid (Bodik Köyü) Torun.....(Üç-Oklar 12 Boy)

.....Sultan Seyyid'in Üç Oğlundan.....

Türediği kabul edilen 12 oymak:

Seyyidânli Kolu: Arslan, Aşuran, Bal, Birman, Gav, Keçeli, Koç, Maksut, Rejik, Şam, Süleyman, Topuz, oymaklarından meydana gelmiştir.

Şeyh Hasanlı Aşiretlerinin bu tip örgütlenmesi kanımızca Dedelik Kurumunun teşkilatlanmasıyla hayatiyet kazanmıştır. Şah İsmail'in Erzincan, Tercan'ın Sarukaya yaylasında düzenlediği 1500 yılındaki “Türkmen Kurultay”ında aşiretlerin böyle bir askeri yapılanmaya doğru örgütlendiği izlenimi tarihi vesika ve söylencelerde müşahade etmekteyiz.

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Daha sonraları üç ana aşiretten meydana gelmiştir. Birincisi, on iki oymaklı Şeyh hasanlı kolu; ikincisi, yine on iki oymaklı Seyyidânlı kolu ve; üçüncüsü, Bahşışli ocak, cemaat, oba ve oymakları ile Şeyh Ahmet Dede cemaati olmak üzere bölüntülere ayrılmıştır...

Bahşışli ya da Bahşayış oymakları Anadolu ve Rumeli'nin değişik yörelerinde obalar halinde yerleşik ve göçer durumdadırlar. (38)

Koçgiri Aşireti'nin bazı oymak ve obalarının da Şeyh Hasanlı Konfederasyonuna bağlı olduğunu bazı araştırmacılar belirtmektedir. (39)

Balıyan Aşireti'nin bir bölümünü Malatya Doğanşehir bölgesine gelen Şeyh Hasanlıların bir kolu olan Seyyidan Aşiretinin Bal ve Birim oymaklarının oluşturduğunu bilmekteyiz. (40) Sivas, Erzincan ve Malatya yörelerinde yaptığımız araştırmalar da her iki yazarı da (B.Öz ve H.N.Şahhüseyinoğlu'nu) doğrulamaktadır.

Şeyh Hasanânlı Aşiretlerine adını veren Şeyh Hasan; Bayat Boyu On-Er Oymağı'nın beyidir. Eski adıyla MUŞAR'da bugünkü Elazığ'ın Baskil ilçesi'nin Aydınlar bucağı'ndaki Kale'de yarı özerk bir beylik (1196-1205)kurmuştur. Torunlarından 2.Şeyh Hasan'da Çemişgezek'te Beylik kurmuştur.

Türkiye coğrafyasının birçok yöresine dağılmış olan Şeyh Hasanlı Aşireti yaşlılarıyla görüşmemizde hepsinin ortak düşüncesi ve anlatımları Malatya'dan hicret ettikleri noktasından hareket etmektedirler. Balıkesir'den Erzurum'a, Çorum'dan Mersin'e değin Şeyh Hasanlı oymakları Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Malatya'dan bölgeye geldiklerini söylemektedirler. Büyük bir olasılıkla bu beyliklerin dağılma sürecinde ya da iç karışıklardan dolayı aşiret yurt sathına dağılma sürecine girmiştir. Göçebe olduklarından da bu dağılıştta etken olmuştur.

Şeyh Hasanlı aşiret, oymak, oba ve cemaatleri adı ile kurucusu Şeyh Hasan'ın adını tarih yazıcıları değişik şekillerde telafuz etmektedirler. Şih, Şeh, Şah, Şeyh, Şéx ile Hasanlı, Hasanlu, Xasanxanlı, Hasanhanlı gibi sözcüklerle yazaktadırlar.

Şeyh Hasanhanlı'ların Türkiye sathına dağılma ya da iskan bölgelerine gelince; "Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda; Oymak, Aşiret ve Cemaatleri" inceleyen Cevdet Türkay, 17.yüzyıl itibariyle yörelere göre iskanlarını/yerleşme bölgelerini tesbit etmiştir. Bizim şu andaki Şeyh Hasanhanlı Aşireti üzerine saptamalarımızla, 18. yüzyılda belli kabilenin ve ailenin Sivas-Yozgat-Amasya-Samsun-Çorum gibi illere iskanı dışındakilerle çakışmaktadır. Cevdet Türkay'ın bu büyük belgesel araştırmasına göre Şeyh Hasanhanlıların cemaat, oba, oymak ve aşireti Anadolu'nun şu bölgelerindedir:

a) Şeyh Hasanhanlı, Çarsancak (Diyarbakır Sancağı) (41)

b) Şeyh Hasanhanlı (Şeyh Hasanlu) Kemah, Erzincan kazaları (Erzurum Sancağı) Çarsancak Kazası (Diyarbakır Sancağı) Eğin Kazası (Arapgir Sancağı) Çemişgezek Sancağı, Diyarbakır-Kığı Sancağı, Palu Sancağı, Erzurum, Malatya Sancakları. (42)

c) Şeyh Hasanlı (Şeyh Hasanhanlı) Erzurum, Malatya, Arapgir, Harput (Harput), Adana, Tarsus, Sis (Kozan), İçel ve Çemişgezek Sancakları, Erzincan civarı, Çarsancak kazası (Diyarbakır Eyaleti) (43)

d) Balıkesir kazası (Karesi Sancağı) Kığı Kazası (Erzurum Sancağı)Cemaatin adı; (nam-ı diğer Disumlu ekradı) (Şeyh Hasanlı ekradı) (Şeyh Hasan)Bağlı olduğu topluluk: Ekrad yörükün taifesinden, Diyarbakır Eyaletinde vaki Çarsancak kazasında, Şeyh Hasanlu demekle maruf Disumlu (Dersimli) ekradı eşkiyası, huşunet ve ruunet ile meluf bir taife idi. (44)

e) Bayat,Bayadi, Bayatlı, (Bayatlu) Bayat: Ankara, Teke, Karahisâr-ı Sâhib Sancakları, Haymana Kazası (Ankara), Taşköprü Kazası (Kastômi Sancağı), Bağdad, Gümülcine Kazası (Paşa Sancağı), Arapgir Sancağı, Yâkub Beğ Derbendi (Karahisâr-ı Şarki), Rakka, Erzurum, Kengiri Sancakları, Söğüd Kazası (Hudâvendigâr Sancağı), Kars-ı Meraş Sancağı (Meraş Eyaleti) Bayat cemaati, Bozulus Aşiretindedir. Konar-göçer Türkmân Taifesden. (45)

f) Bali Cemaati: Kengiri Sancağı, Zile Kazası (Sivas Sancağı), Çorum Sancağı, Turhal Kazası (Sivas sancağı), Mecitözü kazası (Amasya Sancağı) Keban Madeni kazası (Malatya sancağı), Aksaray Sancağı konar, göçer ekrad taifesinden...(46)

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Halen Sultan Onar Ocağı'na; Çorum'un Sırıklı, Palabıyık; Amasya'nın Guyma; Zile'nin Oktap, Kırımoluk; Keban'ın Nimri, Dingider gibi köyleri talip olarak bağlıdırlar.

Karabali Cemaati: Malatya, Erzurum, Kırşehir, Bozok, Diyarbakir, Çemişgezek Sancakları, Çarsacak Kazası, (Diyarbakir Sancağı), Kuruçay ve Kemah Kazaları (Erzurum Sancağı) İznikmid Kazası (Kocaeli Sancağı).(47) Karabali Oymağı Hozat'ın 'İN Köyü'nden İzmit'e değin değişik yörelerde iskan edilmiştir. İzmit'in Köseköy ve Bayraktar Köylerinden bazı aileler kendilerinin Dersim'den geldiklerini söylemektedirler.

g) Bahşişli Oymakları:

1) Bahşiş, Bahşişli, Bahşişli: İçel Sancağı; Anamur Kazası, Sis Sancağı (Kozan), Alaiye Sancağı, Selinti Kazası (İçel Sancağı) yörükân taifesinden...

2) Bahşayışlar, Bahşayışlı, Bahşayışlı: Adana Eyaleti; Sis Sancağı, Maraş Sancağı, Yeni İl Kazası, Halep Eyaleti, Hazârgrad Kazası (Niğbolu) Türkmen yörükân taifesi.

Bahşili (Bahşilu) Toyrak Kazası (Köstence Sancağı) (48)

3) M. Abdülhaluk ÇAY; Anadolu'da Türk Damgası adlı araştırmasında ise şunları yazmaktadır:

XVI. Yüzyılda Varna'da Karatekeli'lerin Tohtamış ve iki tane Bahşiş adını taşıyan köyleri vardı. Bugün de Hadım-Ermenek arasındaki Barcin-Balgusan yaylasında yaylayan, kışın Anamur-Gülnar köylerinde kışlayan Karatekeliler de Bahşiş Yörükleri olarak bilinmektedir. Diğer yandan büyük bir Yörük topluluğu olan Bozdoğanlar'ın bir boyu Tekelü adını taşımaktadır. (49)

4) Hilmi Dulkadir; IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresine sunduğu bildirisinde, Bahşişler için şunları söylemektedir:

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

İçel/Anamur'da Gerce Bahşiş, Karalar Bahşiş, Güney Bahşiş ve Muratlı Bahşişleri (Anamur-Gülnar) yerleşiktir. Beyazıtlı Bahşişleri de Mut'da yerleşiktir. Antalya'da Alanya yörukleri olarak bilinenlerde Bahşiş"tir; denilmektedir ki, Bahşişler'den bir grup Anadolu'ya gelerek "BAHŞİŞ" adını almış ve çeşitli yerlere yerleşmiştir. Bu yerlerden biri de İçel bölgesidir. Başta Anamur olmak üzere, Gülnar, Silifke, Erdemli, Mut, Tat, Tarsus'ta "Bahşiş" adlı pek çok köye rastlanmaktadır. Bahşişlerle, Afganistan'daki Teke Türkmenleri'nin bir kolu olan Bahşiler arasında bir ilgi kurulmaktadır. Bahşiş dokumaları çok çeşitli tür ve aynı derecede çok yanışıdır. (50)

5) Ali Rıza Yalman; Akdeniz bölgesinde Türkmen Oymakları üzerine araştırma yaparken, 21 Temmuz 1928 tarihinde Bahşiş Yörükleri'nin buldukları yöreye de giderek incelemelerde bulunur ve şunları yazar: "Bugün, Alaçayır, Cumayalık, Konurcuk yaylalarına geçerek Bahşişler arasına girdim. Oymak, Bulgur Dağı'nın Bulgarsuyu adıyla anılan yaylasında, dağınık, geniş bir ovada yine dağınık bir halde yayılıyordu. Aşiretin güney-doğusu; Bulgar dağları ve Karagöl; Batısı, Bulgar Bozoğlan, Yüglük tepeleri; Güneyi, Soğanlı ve Dudaklı Mehmet Ağa yaylaları; Kuzeyi, Karaman ve Ereğli sınırlarıyla çevrilmiştir... Bahşiş obaları yalnızca davarcıdır. Aşirette ekin ekmek adeti pek azdır... Bu aşiretin görgüsü de öbür aşiretlerden daha

çoktur. Halkı uyanık, becerikli, konuşkan ve şirin dillidir. Bahşişler 1773 yıllarında Ermenek kazasının Barçın yaylasından göçmüş ve buraları yayla edinmişler. Bugün aşiretin 110 çadırından başka, Niğde, Armutlu, Aladağ taraflarındaki ayrı obalarında da daha birçok Bahşiş bulunur. Bahşiş Aşireti'nin toprağı yoktur. Bu aşiret kışı Adana'nın güneyindei kiralık yerlerde kışlar.. Bahşiş büyüklerinden, Tekerlek Mustafa Bey, Mısırlı İbrahim Paşa zamanında yaşamış ve Mısırlı İbrahim Paşa ona 1840 yılında kılıç kuşatmıştır... Tekerlek Bey, bizim aşiretin son beyidir. 1912 yılında 120 yaşındayken Bulgar Dağı'nda ölmüştür. Mezarı buradadır. (51)

Şeyh Hasanhanlı Konfederasyonu Aşiretleri yüzlerce farklı "Oba Önderi"adları altında değişik yörelere köylere, kasabalara, kentlere yeleşmişlerdir.(52)

1) ABASÂNLAR: Ovacık, Hozat, Pülümür; Erzincan-Kırlangiç-Çağlayan-Karatuş; Tercan-Başbudak-Besğözek; Kiği-Akimli-Estigkavak-Ayanoğlu-Güzgörü; Kelkit-Akdağ-Kömürlük; Erzurum-Aşkale-Gürkaynak-Koçbaba.Yukari-Abbasânlılara "Kalanlılar"da denmektedir.

2) ARSLAN UŞAĞI: Ovacık, Kemah

- 3) AŞURÂNLILAR: Ovacık, Erzincan
- 4) BAHTİYARLILAR: Hozat, Azerbaycan, Kuzey İran ve Horasan
- 5) BAL UŞAĞI:Erzincan-Çayirli, Pülümür, Ovacık,
- 6) BALIYANLILAR: Malatya.Bu aşiretin bir bölümü Şeyhhasanlı'dır.
- 7) BAŞIŞLILER: Keban, Baskil, Adana, Mersin, Antalya, Bulgaristan.
- 8) BİRMANLILAR: Erzincan,Ovacık, Pülümür
- 9) BÜTÜNKANLILAR: Erzincan,Tercan, Kiği
- 10) FERHATÂNLILAR: Hozat, Çemişkezek
- 11) GEVÂNLILAR: Hozat, Ovacık,
- 12) GÜLABİ UŞAĞI: Ovacık, Kemah-Herdif Köyü
- 13) HASANÂNLILAR: Mazgirt, Kiği, İçel, Diyarbakir

14) İKSORLULAR: Malatya,Elaziğ,Mazgirt,Nazmiye,Pülümür,Hozat.

15) KALAN UŞAĞI: Malatya,Ovacik,Mazgirt.Yukarı Abâsan, Kesel, bozukanlı olmak üzere üç obaya ayrılır.

16) KARABALI UŞAĞI: Hozat, Ovacik, Çemişgezek. 1700'lü yıllarda bu oymağın bir bölümü Kirşehir'de zorunlu iskân edilmiştir.Kocaeli yarımadası. (Köseköy ve Bayraktar, Gölcük)

17) KARİKALİ UŞAĞI: Erzincan, Pülümür.

18) KEÇELİ UŞAĞI: Ovacik-Çat-Eğimli-Çambudak-Balveren-Aktaş-Yakatala

19) KIRGANLILAR: Hozat-Deşt, Ovacık-Eğrikavak-Çemberlitaş

20) KOÇ UŞAĞI: Hozat, Çemişgezek, Ovacik, Kiği (Holhol) Kurmeşli, Erzincan, Pülümür-Altinhüseyin.

21) KOÇGİRİLİLER: Bu Aşiretin bir bölümü Şeyh Hasanlı'dır.Sivas, Erzincan, Kayseri, Maraş, Tunceli.

22) KORMEŞLİLER: Erzincan,Pertek.

23) LAÇİNÂNLILAR: Hozat,Ovacik.

24) MAKSUT UŞAĞI: Hozat,Ovacik.

25) PEZGEVRÂNLILAR: Hozat,Pertek,Ovacik.

26) REJİK UŞAĞI: Çemişgezek,Hozat,Ovacik.

27) SEYYİDÂNLILAR: Tunceli,Pertek,Mazgirt,Hozat-Karabekir-Balkaymak; Nazmiye, Çemişgezek-Karacaköy.

28) SEYYİD KEMAL UŞAĞI: Erzincan,Ovacik

29) SÜLEYMAN UŞAĞI: Ovacik

30) ŞAM UŞAĞI: Ocacık-Otlubahçe-Tozkoparan-Bilge

31) ŞAVALANLILAR:

Erzincan-Tercan-Sarikaya-Gedikdere-Sağlica-Çakmakli-Çayirli-Eşmepinar-Boğazli-Kavakli-Harş en; Tunceli, Nazmiye, Pülümür.

32) ŞEYH AHMED DEDE UŞAĞI: Elazığ-Keban-Baskil, Malatya

33) ŞEYH HASANÂNLILARIN OBALARI : Baskil, Arapğir, Keban, Eğin, Sivas,Tokat-Oktap, Kırımoluk, Almus, Büyük-Agöz, Yozgat-Çerçi-Göçetköm; Amasya-Guyma, Çorum-Palapıyık-Sırıklı; Samsun- Ladik-Karapınar köyü,Vezirköprü, Malatya; Adiyaman, Elazığ;Kale,Zırkı,Adaf,Denizli,Pınarlar,Dingider,Eğribük,Korucuk, Tunceli ,Ovacik, Mazgirt, Pülümür- Dereboyu-Çakirkaya-Koçtepe-Karagöz-Boğal; Gümüşhane-Kelat-Çömlekçik, Kozoğlu, Devekurusu, Güllüce, Obalar, Artdağ, Erzican;Palanga, Çayırli-Bozağa,Yeşilbük, Büyükyayli, Çayönü, Şengül, Sürümlü, Yaylakent, Sarıtaş, Hozanlı, Yaylalar, Tosunlar, Çiftlik, Balibey, Oğultaşı; Maraş-Alibey, Ulaş-Çavdarlı, Zara-Sancakkale, Erzurum-Aşkale, Bingöl, Muş,Diyarbakir, Adana-Kozan, Mersin-Tarsus, Ermenek, Antalya, Ankara, Balıkesir-Edremit,

Bigadiç.

34) TOPUZ UŞAĞI: Ovacık, Pülümür

VII. ŞEYH HASAN VE ONAR KÖYÜ'NE AİT BELGELER

Eski Türkler'in tarihi üzerine araştırma ve inceleme yapan; yabancı ve Türk tarihçileri, Türklerin içtimai teşkilatlanmasını özetle şöyle anlatmaktadırlar:

Türklerde temel unsur; " kan akrabalığına dayanan birlik" yani oymak esasıdır. Oymağın her üyesi kendisinin ortak bir "ata"dan geldiğine inanırdı. Türklerde kölecilik sistemi olmadığından şu veya bu nedenle oymağa sonradan dahil olanlarda aynı birliğin üyesi sayılırlardı.

Zamanla oymaklar dal-budak salarak obalar halinde genişlerler. Bu büyümeye karşın her oba veya oymak bölüntüsü yine de kendilerini soy olarak başlangıçta ki "ata"ya çıkarırlardı. Göçebe Türkmen Oymakları, her yeni doğan çocuğa, Ata, dede ve babalarının dair oldukları boylarıyla şecerelerini öğretirler ve bundan dolayı da kabilesini ve kökenini bilmeyen kimse kalmazdı.

Üçyüzün üstünde görüştüğüm ve 70 yaş üzerindeki Dede ve Koca'lar Türkistan ve Horasan'dan Anadolu'ya göçlerinin öyküsünü ve ata şecerelerini tek tek anlatmışlardır.

Bayat Boyu'ndan olan Şeyh Hasanlı Aşiretleri de Türk Töresi'ni bugüne değin sürdürerek; "Ced Şeceresini" nesiller boyu "Sözlü Tarih"le yaşatarak ortak hafızalarına kayıt etmişlerdir.

Bodik Tomarları (vesikaları); Şeyh Hasan Köyü'ndeki şecereler, Onar Köyü'ndeki Selçuklu ve Osmanlı belgeleri, Adaf Köyü'ndeki şecere ve Ağdat Köyü'ndeki belge, mezar taşları ve eşyaların tetkik ettik.

Söylenceler, izinnâmeler, icazetnameler, şecereler, vakfiyeler, hüccetler gibi belgeler; Hacı Bektaş, Erdebil, Kerbelâ, Meşhed dergâhlarına onaylattıkları gibi zaman zaman da Selçuklu ve

Osmanlı Sultanlarına onaylatmışlardır. Bu nedenle her onay makamından dönem dönem farklı soykütükler ile tarikat yol kütüğü birbirine karışarak ve şerhlenerek çıkmıştır. Şeyh Hasan'ın soyunu ya da tarikat yolunu kimisi Zeyd'e, kimisi Muhammed Hanifi'ye veya Musa-ı Kazım'a çıkararak dergah seyyid ve şeyhleri belgeleri imzalamış, bazı makamlarda onaylamıştır. Bu belgeleri tek tek irdeleneceğiz. Sadece tarihi gerçeğe en yakın olan Onar Köyü'ndeki bazı belgeleri özetleyerek vereceğiz ki, araştırma bölgemiz, konumuz, içerik ve kanıtsal olarak daha iyi anlaşılsın...

1.VAKFİYE:

I.Alaeddin Keykubat (1219/20-1237/8) dönemine ait On-Er Zaviyesi'ne ait vakıf belgesi aynı zamanda Onar Köyü'nün kuruluşunu ve sınırlarını da belirleyen bir vesikadır.

[1 Rebiülahır 621] = 22 Nisan 1224 Pazartesi günü düzelene vakıf seneti 25 Cm eninde ve 37,3 Cm. boyundadır. Baş kısmı Dua, Allah ve Peygamber'e salât ve selam ile Vakfın önemini belirtmektedir. Ana bölümleri şöyledir :

“Hamd olsun ol zât- [ı ecill-i] a'lâ, ziyâd [e]”

“ Şeri'atın nûru sebebi ile ve şer'-i şerifin ahkâmının nûru sebebi ile ve hadis.....” (.....)

“İmdi rıza'ullaâhi Te'âlâ vakf eyledim. Muazzez ü mükerrem olan Şeyh Hasan'a {Oner} demek ile ma'rufdur. (...) İmdi Mir-i a'zam vakf eyledi ve tecviz eyledi., Şey Hasan için kavlen ve fi'len tasarrufu için izn-i şer'le ve hüsn-i ihtiyâr-ile cebr ile güç ile değil.”

“Beyân olunan mülklerin cümlesini Şeyh Hasan Oner için hak kıldı ve mülk kıldı ve elinde kıldı ve tasarrufu altında kıldı ve bu vakfın cemi'-i yerleri Oner dedikleri köyde vâkidir ve bu hudûdun kible cânibi [Uzun Tirsek]..... şimal cânibi [Tut Ağacı] dedikleri mahaldir....

..... ve levâhiki ile zikr olunan hudutların cümleten vakf eylemişimdir. (.....)

“.....halas için bir vakf ile vakf eyledim ki, ol vakf şer’idir ve sahihdir ve hakkına ri’âyet olunmuştur. Kimseye satılmaz ve hibe olunmaz. Ve meşhûr zaiye ev [kafına vakf] olunmuştur. ``On-er Zaviyesi`` demekle meşhurdur. Ve bu tevliyeti ve görüp gözetmesini ve emr-i vakfı tahsil etmesini kıldım. Şeyh Hasan için ve evlâdı ve evlâd-ı evlâdı için kıldım ve bu vakf-ı mezbûrun şartı tağyir olunmaz ve aslı tebdil olunmaz ve hâkim sıhhati ile hükm eyledi ve herkim ki, tebdile sa’y iderse beylerden ve kadılardan ve Vüzerâdan Hak Te’âlânın

lâ’neti anın üzerine olsun ve melâikenin ve cümle halkın lâ’neti onun üzerine olsun.”

“Tahriren fi ğurre-i şehri Rebiülâhir. Senete ihdâ ve işrine ve sitti-mietin.” *

ŞEYH HASAN’A VAKFIN VERİLİŞ İNİ KISACA YORUMLARSAK:

Şeyh Hasan Onar, Türkmen topluluklarından çok çeşitli kolları olan bir Bayat oymağının ana tarafından Ali soylu inançsal başkanı “Şeyhi”, ve yönetici önderi “Beg’i” konumundadır. 1224 yılında (Hicri 621) Sultan Alaaddin Keykubat adına, “Mir-i Azam beledisi”, yani bölgenin yüce Emiri tarafından Şeyh Hasan’a, sınırları belirtilen ve içinde bugün Onar köyü bulunan arazi Zaviye vakfı olarak verilmiştir. Sınırboyu yerleşim yeri olarak burası, kendisine bağlı Türkmen aşiretlerinin inançsal ve yönetim merkezi durumuna girmiştir. Ancak zaten onun konar-göçer grupları, Anadolu’ya girdiğinden beri, Malatya’nın kuzeyinde Tohma suyunun Fırat’a karşıtı yerden , Arapgir’e kadar uzanan topraklardan ekip-biçme, yaylak ve konaklama olarak yararlanmaktaydı. Şeyh Hasan, Sultan Alaaddin’e, Massara kalesindeki tutuklu günlerinden beri yakın bulunmaktadır. Ayrıca Selçuklu büyük Emirlerinden Bahaaddin Kutluğca’yı Irak topraklarında tanımış. Kendisine vakfı veren Eseduddin Ayaz ve Mubarezüddin Ertokuş ile 1223’te Kalanoros (Alaiye) kalesinin fethine katılmıştır. 1226’da Alaaddin’in doğu (Fıratboyu) seferlerinde, Şeyh Hasan zaviyesinin gelirini, Sultanın askerlerinin beslenmesi ve donanımına harcamış. Kendisi de savaşçı erleriyle birlikte bu fetihlere katılmıştır.

Öyle anlaşıyor ki, Şeyh Hasan kendisini başlangıçta, Sultan’ın hizmetinde de bir Emir görmeye başlamış ve belki de bir *temlik* bekliyordu. Nüfusu kalabalık, insan ve silah gücü yerindeydi. Malatya yazılarında Tohma ve Fırat boylarında konar-göçer yaşarken zindandaki Sultan’a gönüllü korumalık yaparak çok yakınında bulunduğundan, büyük vaadler almış olmalı. Kuşkusuz bazı sırlarını da biliyordu. Ne zamanki, bizzat eliyle onu zindandan çıkartıp götürerek tahta oturtan emir Seyfeddin ve Bahaaddin Kutluğca dahil, tam yirmidört emiri bir gecede

boğdurttuğunu duyduğunda, herhalde büyük korkular yaşadktan sonra kendine gelmişti.

Şeyh Hasan, çok geniş olan Bayat boyu insanlarını yerleştirebileceği bir il veya büyük bir belde arazisi temliği ve Sultan Sarayı'na yakın olmayı beklerken, sadece kendi kabile ve sülalesi için küçük bir zaviye vakfi ile arazi bağışlanmış. Olasıdır ki, Horasan, Irak ve El Cezire'den çekip Anadolu'ya getirdiği binlerce çadırılık koca Bayat Boyu bu nedenle dağılmıştır. Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat bütün Alevi Türkmenleri sınır boylarına yerleştirerek, şeyhlerine-pirlerine Sünni şeriatı kurallarınca –istendiği zaman gelirini devletin kullanması koşuluyla- bir zaviye vakıf arazisi vererek, merkezi hükümeti güvenceye alıyordu. Konya Selçuklu Sultanlarının devlet siyaseti buydu. Onu hayal kırıklığına uğratan aynı durum, Şeyh Hasan için de geçerlidir. Çünkü bu, Selçuklu Sultanları tarafından Melikşah'tan beri uygulanan, Nizamülmülk (ö.1092)'ün koyduğu siyasetti: Türkmenler-Oğuzlar yönetime yaklaştırılmamalı, bir başka deyişle yönetimden alabildiğine uzak tutulmalıdır!

Böylece Şeyh Hasan'ın Bayat Türkmenleri de öbür Türkmen grupları gibi yönetimin ve emirlerin baskı ve zulümden nasibini almış. Sonuçta Şeyh Hasan kendini Baba İlyas-Baba İshak önderliğindeki büyük Babai başkaldırı hareketinin içinde bulmuş ve onun hazırlayıcılarından olmuştur...

Fakat, Vakfiyye Senedi'nde belirtilen topraklar; Sultan Alaeddin Keykubat'tan bugüne kadar Onar Köyün sınırları küçük değişmeler dışında korunarak gelmiştir. (53)

2. Sultan III. Murad' ın (1574-1595) Fermanı:

Fermanın baş tarafında 3.Murad'ın tuğrası vardır ve özetle şöyle demektedir:

Padişah silahtarlarından, “Kurt” adında biri ONAR'ı tımar kabul ederek köylülere

zorluk çıkarır. Bunun üzerine: Onar Köyü'nden Şeyh Ahmed, Şeyh Ali ve Şeyh Muhammed, padişaha dilekçe vererek: "raiyyet oğlu olmadıklarını, ellerindeki arazi için miri-ye 400 akçe verdiklerini,buna dair ellerinde Emr-i Şerif ve Defter-i Hakani olduğunu” belirterek bu duruma engel olması isterler.

Padişah 21 Şaban 1000 (M.1592) Kostantiniye; tarihli fermanla Arapgir Kadısı'na emir vererek:

"İrade-i Seniyye mucibince... ve Defter-i Cedid-i Hakâni üzerine" köylülerin tasarruflarından olan yerlere tecavüz olunmamasını, zorluk çıkarılmamasını buyurmaktadır.

3. Sultan İbrahim (1640-1648)'in Fermanı:

Onar Köyü halkından Seyyid Osman oğlu Mustafa, Dersaadete yolladığı dilekçesinde: "Ben Vakıf arazisinde ikamet etmekteyim, Sâdattan olduğuma dair elimde, Şecere ve Hücet-i Şer'iyye vardır. Yeni yazımda vergi hanesine yazılmadığımdan dolayı ileride bir engel çıkarılmaması için hatanın düzeltilmesini arz etmektedir." Padişah'ta:

İrade-yi Seniyye de:"Hazine-yi Amire'de Vakıf Defteri'ne bakılınca yeni defterlerde Altı nefer buçuk avariz (vergi) hanesi olmak üzere kayd edildiğini lâkin, Osman bin Mustafa adı geçen haneye dahil olmasa bile rencide edilmemesi; Şecere ve Hücet-i Şer'iyye'ye muhalif ve Tahrir-i Cedide muğayir edilmemesi" hususunda, Arapgir Kadısına hükmün ifası için emir buyurmaktadır.

28 Rabiyyülâhir 1055 (M. 1645) Kostantiniye

(Tarihinde yazılarak gönderilmiş,bir nüshası da şahsın eline verilmiştir.)

4. Sultan II. Ahmed (1690-1695)'in Fermanı

Arapgir Kazasında vaki, Mezra-i Şeyh Hasan, ayırı ve Oner demekle maruf vakf mezraya senede 300 akçe vererek sahip oldukları, Padişah'ın tahta çıkması nedeniyle ellerindeki; Berât-ı Şerif'in yenilenmesi dileğiyle, Mehmet ve Hasan ve Osman ve Mahmut namı kişiler dilekçe verirler...

Padişah ise:

Berat-i Saâded verdim. Buyurdum ki: Kimse onları incitmesin, eskiden olduğu gibi, o yerlere ve Vakf-ı Mezra-yı mutasarrıf kıldım, sahip olsun işlesinler... (demektedir.) Ve Arapgir Kadısına emir vermektedir.

16 Cemaziye'l âhir 1102 (1691) Kostantiniye

(Fermanın arkasında defter kayıdı ve mühür vardır)

5. Sultan II. Mustafa (1695-1703)'nın Fermanı:

Fermanın başında padişahın tuğrası ve nişanı olup özetle şunlar yazılmıştır:

Arapgir Kazasında vaki, Mezra-ı Şeyh Çayırı ve ONER demekle mârûf Vakf- Mezra senede 300 akçe ile Mehmed ve Hasan ve Osman ve Mahmut; bilfiil Berât-ı Şerif'le mutasarrıfları olup, Padişah'ın tahta geçmesi üzerine yenilenmesi için, Dersaadete müracaat ederler...

Padişah; Berâtlari onaylayarak, Berat Mütevellisinin Hazineye devrini, Vakf-ı Mezra'ya usulüne uygun mutasarrıfının devletçe tayini ve devamına karar vererek, Arapgir Kadısına buyurur.

1 Rebiyyü'l Ahir 1107 (1695) Kostantiniye

6. Sultan III. Ahmed (1703-1730)'in Fermanı:

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Şeyh Hasan evladında Halil ve İsmail namılı kimseler Arz-ı Hal idûb, Arapgir Kazası'nda vaki Şeyh Çayırı ve Onar Karyesi dimekle maruf, mutasarrıf oldukları, defterde kayıtlı maktu öşür verdiklerini,

Arapgir ve Çemişkezek Eminlerinin mezburlarına kanat etmeyüp, Hilâfı kanun ve defter ziyade dört beş seneden beri Beşer-Altışar bin Akçe fazla almışlardır. Bu hususun men edilmesi için, Emr-i Şerif rica eylediklerini, Padişaha müracaat ederler...

Padişah: Buyurur ki; defterde kayıtlı maktü öşre alınmasını, ziyade talep olunmamasını, kimsenin rencide edilmemesini, ... ve...benim Alâmet-i Şerifime itimat edilmesini buyurur..

30 Cemaziye'l evvel 1134 (1722)

7.Sultan I. Mahmud (1730-1754)'un Fermanı :

Vakıf Mütevellisinin , fazla vergi istediğini, bu haksızlığa engel olunması için verilen dilekçe üzerine,

Hatt-ı Hümayun'da: "Defter de maktu kayıt bulunduğunu, bunların ziraatleriyle uğraştıklarını, terekelerinde ki öşre razı olduklarını, fakat Vakf-ı Mezbur Mütevellisinin fazla talebiyle rencide ettiğini, bu babdan Şeyhülislam'dan Fetva-yı Şerif hüküm rica eylediklerini..."

"... O yerlerden defterde öşür yazılmış olmayıp, maktu yazılmış öşre muadil maktülerini verdiklerinden, terekelerinden fazla alınmamasını, kimsenin rencide edilmemesini..."

"Kanun ve deftere ve Fetva-ı Şerife ve Emr-i Hümayuna muhalif edilmemesini, bu husus için bir daha Emr-i Şerif istenmesin, böyle bilin..."

Alâmet-i Şerifime itimat kılınsın...

10 Şaban 1143 (1731) be Makam-ı Kostantiniye

8.Padişah III. Mustafa (1757-1774)'nın Fermanı :

Arapgir Kadısına tevdi..... eliyle.....

... Malum ... Seyyid İsmail ve Seyyid Ahmed ve Seyyid Ali ve Seyyid Musa ve Seyyid Veli ve Seyyid Yusuf ve diğer Seyyid Ahmed

Bunlar, "SAHİBÜN – NESEB –İ SÂDÂD-İ KİRÂM'dan (Peygamber soyundan) olup; İsbât-ı nesep eylediklerini (ellerinde) İstanbul Nakiplerinden (senet) Temessük ve Hücçet'leri olduğunu.

Bunlardan öşür ve savaş zamanında herhangi bir yardım alınmamasını vb...

Yetkililerce (Ehl-i Örf taifesi tarafından) vergi yükümlülüğünden muaf tutulmasını....

Bunların, A'şar ve Sefer (savaş) zamanında hisselerine düşeni yaptıklarını; Karye-i Mezbûre Zâbiteni ve Devlet adamları,

Emr-i Şerifime tabi, bu babdan kanuna ve Emr-i Hümayûnuma muhalif olunmasın, uyulsun, bu husus için müracaat edilmesin. Şöyle bilinsin, Âlemet-i Şerifime itimat edilsin.

20 Rabiyyü'l evvel 1183 (1769) Be Makam-ı Mahsusa-ı İslambul

9. Sultan IV. Murad Han (1623-1640) Dönemi

Sultan Murad'ın 1635 Revan ve 1637-38 yıllarında Bağdat seferlerine gidiş-dönüş menzilnamesinde güzergâh olarak Arapgir, Malatya yöresinden geçtiğini tarihi kaynaklardan bilmekteyiz. (54)

Onar Köylü yaşlıların anlattıklarına göre; IV. Murad, Bağdat Seferine giderken Dişterik yaylasında binlerce askeriyle konaklar. Onar Zaviyesi Postnişin Dede'si; Padişahı misafir eder ve ağırlar. Konukseverliğinden memnun olan Padişah; Dişterik yaylasını ve Şeyh Çayırını Vakfiye'ye ilave ederek bu iki araziyi Onar Köylülerine verir.

Fakat zaman zaman bu araziler Onar Köylülerinin elinden alınarak başkalarına verilir ve ihtilaflar çıkar.Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780) efendinin vakıf arazileri ile ilgili ihtilafta "ehl-i vukûf" olarak görev yaptığını yaşlılar anlatmaktadırlar. Kazadaki ağaları köylüler sürekli şikayette bulunurlar. Padişah her defasında İstanbul'dan olaya müdahale eder. 1848 (1264) yılında Onar Köyü'nün "39 Hâne" olduğu elimizdeki "Harman Verği Tesbit Tutanağı"ndan anlaşılmaktadır.

IV. Murad'ın Onar Köylülerine verdiği Dişterik, Şeyh ,ayırı ve meralari elimizde mevcut olan ve bazı kısımları çürüdüğü için tarihini saptayamadığımız belgeden anlamaktayız. Lakin 19.yüzyilin başında Ağın Köylülerinden Hasları işleyen bazı kişiler arazilere silah zoruyla el koyarlar. 8 Yıllık bir hukuk mücadelesi sonucu ihtilaf çözülür. Sultan Abdülmecid'in 1852 tarihli Fermanı'yla Onar Köylülerinin lehine karar verilir.

Bu tarihten birkaç yıl sonra Dişterik yaylası tekrar Onar Köylülerinin elinden alınır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde saptadığımız: BA. İrade, Meclisi Vâlâ 19690 No'da kayıtlı Belge de: "... Arapkir Kazasının Hass-i Hümâyun dahilinde mahlûl olan bin iki yüz kilo tohum istab ider Dişterik araz"-i Emir"yen... o civarda araziye ihtiyaçları olduğu beyan kılınan ve bedelini teslim etmekte bulunan Onar Karyesi ahalisine..." 1861 yılında satılır.

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

Onar Köylü yaşlıların anlattıklarına göre; Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hatun'la evli olan Arapkirli Yusuf Kamil Paşa (1805-1876) eşinin ve kendisinde Bektaşî olmasından dolayı; sarayda memuriyetliği, nazırlığı ve sadrazamlığı dönemlerinde Onar Köyü ve Arapkir'in Alevi köyleriyle özel olarak ilgilenmiş. Köylerden Alevi çocukları İstanbul'a aldirtarak okutmuş.Yusuf Kamil Paşa'nı konağındaki Ayn-i Cemlere Onar Köyünden olan ve okutuğu Millî İsmail'de katılarak davudi sesiyle duaz, miraçname ve tevhid ilahisi söylemiş. Arazi ihtilafında köylülere büyük yardımları dokunmuştur.

10. Abdülaziz Han (1861-1876) Dönemi:

Abdülaziz döneminde Onar Köylüleri çevreden ve Devlet yöneticilerinden bir baskı görmemiştir.Bu dönem de "Büyük Ocak Tekkesi" faaliyete geçmiş, postnişin dede seçimleri yapılmıştır. Ayn-i Cem törenleri açıktan yaparak, ibadetlerini eda etmişlerdir.

11.Abdülhamid Han (1876-1908) Dönemi:

Abdülhamid'in tahta çıkışıyla tekrar baskılar başlamıştır. Söylenenlerden ve belgelerden anladığımıza göre: 1877 tarihinden itibaren Abdülhamid tuğralı tapu senetleriyle Onar Köyü arazileri, bağ ve bahçeleri; Arapkir eşrafına parçalanarak peşkeş çekilmiştir.

Onar Köylülerinin Arapkir eşrafıyla sürtüşmeleri sonucu; köy Eğin (Kemaliye)'ye bağlamıştır.1893 ile 1895 tarihlerinde tanzim edilmiş; Mamuretü'l-Aziz (Elazığ) Sancağı Eğin Nahiyesi Onar Köyü'ne ait 'Abdülhamit Tuğralı Tapu Senetleri'nde; "Miri arazi tasarruf etmek Üzere... sahibine Hakk-ı karar ile..." verildiği gibi, Arapkir eşraf ve Ermeni tüccarlardan da para karşılığı alınmıştır. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın Şeyh Hasan ve evlatlarına vakfettiği topraklar; Yavuz sonrası Cumhuriyet'e kadar gerçek sahiplerine döne döne satılmıştır. Bugün ise, Onar köyü 1224 yılında ki sınırlarını bır kısım arazi eksikliğine karşın halen korumaktadır

SON SÖZ

Türk kültür ve inanç tarihi ortaya çıkarmaya çalışırken; Alevi Türkmen kıyım ve yakımı arar ara yüzlerce yıl sürdürülmüştür. Bu tarihi süreç içinde bir çok belge yok edilse de "Halkın Hafızası"nın da yok olmamış, günümüze kadar söylenceler halinde gelmiştir. Bu yerel araştırmalarımızda "ne kadar çok öğrendiksek, o kadar az bildiğimizin farkına vardık". Onun için bir tek bu

araştırmamız; “Alevi Türkmen Deryası”dan aldığımız bir yudum demdir.

Anadolu uygarlığı; çelişkilerle dolu, heterojen yüzlerce uygarlığın gelgitlerinin olduğu asimetrik bir bütünlüktür. Anadolu’ya göçeden “**Bozkır Kültür**”lü Türkmenlerle daha önce varolan yerleşik **“merkezi kent ve köy kültür”**

lü kavimlerin İslamlaşması sonucu ortak bir kültür ve inanç doğmuştur. İslami daire içinde on bin yıllık tarihi süreçten gelen örf, töre, kült gibi öğeler;

“Anadolu coğrafi havuzu”

nda harmanlanıp yoğrularak yepyeni bir biçim almıştır. İşte, İslam'ın

“Anadolulaşan”

bu akılcı algılama ve uygulamasını

“Alevilik”

kavramıyla açıklıyoruz. Aleviliğin odağında insan vardır.Bu nedenle

Alevilik evrensel bir öğ

retidir

Aleviliğin üç temel dayanağı vardır: Birincisi **inanç ögesi**, temeli “Tevhid”dir. İkincisi **kültürel boyutu, çok**

kültürlü ve kültüldür.Üçüncüsü toplumsal

yaşama biçimi,

yaşam kuramının temel kurumu “Musahiplik”tir ve “Malı mala, canı cana katma” anlayışıdır.

Toplumsal boyutu ise

“Kamil Toplum”

dur ki, İmam Cafer Buyruğu’nda teorik olarak

“Rıza Kenti”

tasarımıyla öngörülmüştür. Alevilik İslamiyet’in içinde olup, “yol bir sürekinbir” çoğulculuğu ve katılıncılığı ile, yerel kültürler, kültler ve farklı töresel yaşam tarzlarıyla da evrensel öğretisi olarak “Heterodoks İslamı” temsil etmektedir

Şeyh Hasan da Aleviliğin üç temel kuramını kurumsal olarak Anadolu’da uygulayan

bir “**mürşit-dede**” ve **bilge bir müştehid**’tir. Bölgesinin Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlayan

“kolonizatör Türkmen şeyhi ve boy beyi”

dır. Aynı zamanda

Selçuklu Devlet erkinde

belirli bir dönem görev yapan

“ricâl”

dan ve aşireti ile fetihlere katılan askeri komutandır

.

DİPNOTLARI VE KAYNAKÇA :

1. Abdulkadir İNAN: Tarihte ve Bugün Şamanizm,Materyaller ve Araştırmalar II.Bas., TTK.Yay.Ank.1972 s.66.

2. Dr.A.Muhibbe Darga: Hitit Mimarluğu/I,Yapi Sanatı,Arkeolojik ve Filolojik Veriler, İÜ. Ed.Fak.Yay.İst. 1985 s.151

3. Burhan OĞUZ: Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Cilt:2,Doğu-Bati Yay.İst.1980, s.266-273

4.a) Ömer Lütfi Barkan: Türkiye’de Toprak Meselesi,Toplu Eserler-I,Gözlem yay.İst.1980 , s.819

4.b) Necdet Sakaoğlu: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarih Sözlüğü,İletişim Yay.İst.1985 s.137

5. Osman Turan: “Türkiye Selçukluları” Hakında Resmi Vesikalar: Metin,Tercüme ve Araştırmalar. 2.Bas. TTK.yay.Ank.1988 s.55 ve 182 bkz.

5a) Mezartaşları ve belgeler için Bakınız:Nazmi Sevgen: “Efsaneden Hakikate”, Tarih Dünyası, Sayı:12 1951 s.882-*Ümit Serdaroğlu: “Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar-1975” ODTÜ.Yay.Ank.1977-*Mehmet Özdoğan: “Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları”, ODTÜ.Yay. İst.1977-*Dr.İsmail Kaygusuz: “Bir Doğu Anadolu Köyünün Kültürel Geçmişi Üzerine Araştırma,Onar Dede Mezarlığı ve Adi Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü, Şeyh Hasan Oner”Ark.ve San.Yay.İst.1983, B.O.Arşivindeki fermanlar.

5.b)İsmail Onarlı: “Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti” Gazi Üniversitesi “Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi” yayın organı “Hacı Bektaş Veli araştırma dergisi” Sayı: Kış’99/12, Aralık

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

1999 Ank. Ve aynı derginin Yıl:6, Sayı : Yaz'2000/14 , Nisan-Mayıs-Haziran 2000'de: "Şeyh Hasanlı Aşiretleri Konfederasyonu Oymak ve Obalarının Yerleşik Yörelerindeki Söylence ve İnanç Motiflerinin Nesnel ve Tarihsel Temelleri" ve yine aynı derginin Sayı:Güz'2000/15, Temmuz-Ağustos-Eylül 2000'de : "Dersim'de Bazı Gelenekler ve İnanç Motifleri" adıyla 3 makale yayınlanmıştır. Daha geniş bilgi için bu makalelere bakınız.

6.a) Verani sözcük olarak: Haramdan kaçınan, din buyruklarına bağlı, doğru yolda giden anlamındadır.

6.b) Ahmed Yesevi (ö.1167/9)'nin hocası da olan Yusuf Hamedani (ö.1140)'nin öğrencisi Abdel Halik el Gucvani (Ö.1120) yirmi iki yaşına kadar Malatya'da yaşamıştır. Gucvani aracılığı ile yol zinciri Halvetiyye Şeyhi İbrahim Zâhid-i Giylani (Ö.1296) 'inin kızı Bibi Fatma ile Pir-i Tork Şeyh Safiyyüddin (1252-1335) evliliğinden Safeviliğe değin uzanmaktadır.Bu tarihi şahsiyet araştırma bölgemiz için önemli bir durumdur. "Hâcegan" ekolünü kurucusu Hamadani ve öğrencisi Gucvani muhtemelen bu yöreyi de etkilemişlerdir. Arapgir bölgesinde Sünni ve Alevi köylerinde okumuş bilgin yaşlı Kocalara "Hâce ya da CECE" denmektedir ki, bu ekolle bir bağlantı ihtimali vardır.

7. Prof.Dr.Faruk Sümer: "Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilati-Destanları, 3.Bas.,Eylül 1980,Ana Yay.s.35-36, 109, 549

8. Dr.İsmail Kaygusuz:Age.1983 s.15, Resim 23 ve 24

9. Şeyh Hasan Söylencelerinde temel aldığımız kişiler: Onar Köyünden Hızır Dede, Pınarlar Köyünden Şih İsmail (Nimri Dede), Tabanbükü Köyünden İsmail Gültekin ve İbrahim

Karaduman dedeler, Kumlutarla Köyünden Ali Kıran'dir. Anılan şahısların anlattıklarıyla,

diğer yörelerde dinlediklerimizle örtüşen yönleri baz alınarak, tarihsel kesitlerine oturmaya

özen gösterdik. Çünkü söylence versiyonları oldukça farklılıklar göstermektedir. (Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet ile ilgili bir söylence de Birecik'te Türbesi bulunan bir başka Şeyh Hasan ile karıştırılmaktadır. Diğer yandan Erzincan'ın Iliç İlçesi Kuruçay Nahiy'e' sine bağlı KİRZİ (Balkaya) Köyü halkı bir düşeği "Şeyh Hasan Baba" türbesine dönüştürmüşlerdir. Şih Hasan Baba yatırı dedikleri bu makam; İslamkendi, Kuşkişla ve Bizgi (Konukçu) köyleri yol kavışağında ki Kuruçay deresi kenarındadır. Erzincan'ın Milla köyü'nde de Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet ile geyik üzerine ve göletle ilgili Söylenceleri vardır. Türkmen Köyleri olan bu yerleri muhtemelen Şeyh Hasan fethetmiştir.)

10. Bodik Şecerelerine ilişik bir belgeden alınarak özetlenmiştir. Bodik Tomarları çok çeşitlilik arz etmektedir. Çoğu belgenin altınadki mühür ve imzalar kesildiği için diğer belgelere daha çok bir söylence nazariyla bakmak gerekliliğinden hareket ettik.

10.a) "Institut Francais De Demas: Le Pays Des Aloovites Par; Jacques Weulerssee, 1.Tours Arraut, Cie, Maitres Imprimeurs –1940" adlı eserde Akkrat bölgesinin haritasını da vermektedir.

11.a) Prof.Dr.Mehmet Altan Köymen: "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", Cilt-II: İkinci İmparatorluk devri, TTK.Yay.2.Bas.,Ank.,1984 s.475,489

11.b) Alaaddin Ata Melik Cüveyni: "Tarih-i Cihangüşa" Çeviren: Mürsel Öztürk, Kül.Bak.Yay. 1999 Ank.

12. Prof.Dr.İbrahim Kafesoğlu: "Harezmsahlr Devleti Tarihi" TTK.1992 Ank.

13.Claude Cahen: "Pre-Ottoman Tukey",London 1968 s.110-111'den akt.Kaygusuz age.s.17

14. Dr.İ.Kaygusuz: Age. s. 31; Belgenin aslı Asım Bayrak'ta olup İstanbul-Beşiktaş-Balmumcu'da ikamet etmektedir.

15. Al Hamawi "al-Tarikh-I al-Mansuri, s.340"dan akt.: Farhad Daftarı, "The Isma'ilis: their

History and Doctrines” C.U.P, New-York 1990 s.420”den Akt. Dr.İsmail Kaygusuz: “Babailer ve Babai Ayaklanması”, Yol Dergisi Sayı 7 eylül-ekim 2001 s.11

16. Dr.İsmail Kaygusuz “Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları” 1.Cilt Alev Yay. İst.1995 Bakınız. Ve, “Isparta-Semirkent-Uluğbey kasabasında türbesi bulunan Veli Baba menakıbnamesi ve soyağacında gördüğümüz çok önemli bir husus da Battal Gazi'nin - diğer adıyla Cafer el-Gazi'nin - de Zeyd'in soyundan geldiğinin açıklığa kavuşmasıdır. Ebi Cafer Muhammed ile amca çocukları olmaktadır. Babaları Hasan ve Hüseyin Gazi, sınır kenti Malatya'da birer İslam bahadırıdır. Battal Gazi'nin de aynı yolu seçtiği, günümüzde bile zevkle okunan maceralarından açıkça bellidir. Ancak Ebi Cafer Muhammed'in otuz yıl boyunca imamlık, hatiplik yaptığına bakılırsa o ``ilim-irfan"ı seçmişti.Ali-yyül Medeni, kabilecek 830'larda Malatya'ya geldiğinde, kentin emiri Ömer ibn Abdullah el-Akta idi. Gerek Bizans ve gerekse İslam sınır kentleri o dönemlerde, merkezden uzak olduklarından çok kere bağımsız hareket eden otonom çevrelere dönüşmüştü. Bu Anadolu sınır kentlerinde yaşayan halklar, birbirinden nefret etmeyen bir tablo oluşturmuş, kuvvetler dengesinde yeni İslam-Bizans ilişkisi yaratma çabasına girmişlerdi. (Alain Ducellier, *Byzance et le Monde Orthodoxe*, Paris-1986, s.133). Hristiyanlık ve İslam ortodoksluğu ile yine iki dinin heterodoksizminin içiçe girdiği, dostluğun düşmanlığın, yiğitliğin kahpeliğin ve savaşın birarada yaşandığı bir bölgeydi burası. 833-34'den itibaren Hurremiye hareketinin aldığı ilk yenilgiden sonra 2 bin Babek savaşçısı, aralarındaki anlaşma gereğince, Bizans'a girmişti. Başlarında ünlü komutanları Nasr Theophobos bulunuyordu. Nasr, Bizans imparatoru Theophilos'un 837 yılında Abbasi'lere karşı yaptığı Sozopetra (Doğanşehir) savaşında büyük rol oynamıştı. Ama aynı yıl, Hurremilerin önderi Babek, Bizans'tan boş yere yardım bekledi. Yine bu dönemde Paulikien'ler (Polikyenler) Fırat'ın doğusuna, kıvrım yaptığı Bizans arazisine yerleşmişler ve Malatya emiri ile dostluk ilişkisi içinde bulunuyorlardı. Bizans'ın Anadolu eyaletlerine (Thema'lara) akınlar yapıp, yağmalarla yaşıyorlardı.

İlk önceleri, Emir'in onlara bağışlamış olduğu Arguvan'a yerleşen Paulikienler, önderleri Karbeas'ın yönetiminde 845 yıllarında Tephrike (Divriği) kalesinde, tam asker ruhlu bir devlet merkezi kurdular. Bu, Müslümanlar için 856, 859, 861 yıllarındaki Bizans saldırıları sırasında hazır güç oldu. Ancak sınır boyları otonomizminin özelliği olarak, Paulikienler 863'deki Emir Ömer İbn Abdullah'ın ölümü ve Müslümanların yenilgisiyle sonlanan büyük sefere katılmadılar.” (Alain Ducellier, *agy*, s.134. Karş.: Georg Ostrogorsky, Çeviren: Fikret İşıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara-1981, s.195 ve 207)

Bizans Orduları Malatya'yı ise 19 Mayıs 934'de ele geçirir. Fırat havzasındaki bütün Pavlikien kale ve yerleşim birimlerin yıkar. Yakadıkların batıya sürer. Her ne kadar Bizanslılar Paulikienleri 10-11 yüzyılda Trakya va Balkanlara bölgeden zorla göç ettirsede;13.yüzyıl başlarında Heterodoks Hıristiyan “Paulikienler” ile Heterodoks İslami zümreler Malatya ve

çevresinde yaşamaktadırlar.

17.a) Greory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus): "Abû'l-Farac Tarihi", Cilt:İİ, Çev.: Ömer Rıza

Doğrul, TTK. yay.Ank.1987, 2.Bas.s.491-505

17-b) İbrahim Artuk: "Ala Ed-Din Keykubat'ın Meliklik Devri Sikkeleri" Belleten Cilt:XLIV

Nisan 1980 Say:174 TTK.Yay.267-268

17-c) Mevlut OĞUZ: "Malatya Tarihi", İst.1985 s.89-90

18. İbni Bibi : "Selçukli Devletleri Tarihi-2" S.129'da Alâüddin Keykubat'ın Minşar Kalesinde 7 yıl mahpus kalip 616 (1219) da tahta oturduğunu yazmaktadır.

19. Şeyh Hasan Köyü'den İsmail Gültekin ve Adaf Köyünden Ali Kıran'ın anlatımlarından özetlenmiştir.

20.Dr.İ.Kaygusuz : 1983, Age.s.33, ve; Belgenin orijinali Arapgir eşrafından Küçük Hüseyin Beyin torunlarından Asım bayraktadır. Asım Bayrak'ta bulunan ve Hz.Fatıma'ın taşı olduğu söylenen ve etrafı Kuran ayetleriyle işli Tas ise; içine konan su içildiğinde Kadın doğumlarına, yılan ve akrep zehirlenmelerine iyi geldiği söylenmektedir.Şeyh Hasan'ın papuçlarında yine Arapgir Osmanpaşa Mahallesinde başka bir ailede olup,ağız eğriliği, sırt ağrıları gibi hastalıklarına sürünce iyi ettiğine inanılmaktadır.

21.a) BKZ.: Prof.Dr.Ömer Lütfi Barkan, Age. ve Zeki Arıkan: "1518 (924) Tarihli Çemişgezek Livası Kanunnâmesi", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Sayı:34 İst. 1984 s.101-122 ve . Doç.Dr.M.Mehdi İLHAN: "XVI.Yüz yılın ilk Yarısında Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540

Tarihli Tapu Tahrir Defterinden Notlar”, AÜ. DTCF. Tarih Bölümü, Cilt:XVI-Sayı:26 Yıl:1994'den ayrı basım. Ank.1994

21.b) M.Orhan Bayrak: “Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu” Remzi Kit.,2.Bas.İst.1982 s.450

22. F.W.Hasluck; “Bektaşî Tetkikleri” İst.1928, Çev.: Ragıp Hulusi ile J.G.Taylor:” 1868, Journal Of a tour in Armenia, Kurdistan and Upper Mesopotamia, with notes on researches in the Deyrsim Dagh, in 1866”: “Journal of the Royal Geographic Society-38 bakınız.

23. Prof.Dr.Faruk Sümer: “Safavi Devletinin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu Türklerinin Rolü” Ank.1976 (Arapgirli Oymağı ve Emir Ali Kuli Beğ Bölmeler) ve Elimizdeki o döneme ait Mahkeme Dilekçesi ile B.O. Arşiv belgeleri mevcuttur.

24. O yıl ki “Arapgir Postası gazetesi” ile “Yeşil Arapgir” (Büyük Arapgir Şöleni) adlı kitap, Özel baskı 17 Aralık 1994 İst. Tekin ARS.Ltd.Şti yay. bkz.

25. İsmail ONARLI: “Ahiler ve Alevilik, Onar Dede ve Ahi Teşkilatlanmasındaki Rolü”, Cem Dergisi Sayı:97-98-99, Ocak-Şubat-Mart 2000 Bkz.

26. Mikail Bayram: “Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu”, Damla Yay.Matb. Konya 1991 s.26-27-28 ve 129; Dipnot-37 : Abdu'l-Halîk el-Endelusi'nin “Ahkâmu'l-Kubra” adlı eserinin Sadrü'd-din Konevi'den intikal eden nüshasının (Yusufağa Ktp.nr.1050-1055), Sema ve Kırat kayıtlarında bu esei mütalaa eden bilgilerin adları geçmektedir.

27. Yusufağa Kütp.nr.: 4668,7841,7843,7847'deki eserlerde bu tür kayıtlar mevcuttur. (Mecdüddin İshak: Selçuklu Sultanı I.Giyasüddin Keyhusrev'in dostu olup, kendinden sonra tahta geçen Malatya Meliki şehzade I.İzzettin Keykâvus'da öğretmenidir.Sadrüddin-i Konevi; Mecdüddin İshak'in oğludur. H.605 (M.1207) de Malatya'da doğmuştur. Babasını ölümünden sonra annesi ile evlenen Şeyh Ekber Muhiddin Arabi tarafından büyütülmüş ve eğitilmiştir. Konya'da devrinin çok zenginlerindedir. Mevlana (ö.1273)'nin cenaze namazını kıldıktan sekiz ay sonra 16 Muharrem 673 (M.1274) Pazar günü ölmüştür.)

28.İsmail ONARLI: “Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari”, I-II-III-IV, Cem Dergisi Sayı: 81-82-83-84, Ağustos-Eylül-Ekim-Kasım 1998 İst.

29.EMEL ESİN; “Tengrilik” (Türklerde Gök Tapınağına Dâir); Sanat Tarihi Yıllığı, İÜEF. Sanat Tarihi Araştırma Merkezi-1982: Ed.Fak.Mat.İst.1983 s.35 ve devamı

30. Dr.İ.Kaygusuz:1983 Age.s.19

31.21.a) İsmail ONARLI: “Selçuklu dönemi Sosyo-Ekonomik Yerleşim Birimi: Merzifon’da Piri Baba Tekkesi”; I,II,III, Cem Dergisi Sayı: 71,72,73 Ekim-Kasım 1997 ve Ocak 1998

31.b) İsmail Onarlı; “Baba İlyas-ı Horasani-Merzifonlu Piri Baba ve Şeyh Hasan Oner Söylencelerinin Nesnel Temelleri” Şahkulu Sultan A.İ.Dergisi Say:2 Ocak 1999 İst. Şahkulu Sultan Külliyesi Vakfı yay.

32.Doç.Dr.Rafet Yınanç-Yrd.Doç.Dr.Mesut Elibüyük: “Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)” GÜ.Yay.Ank.1983’de Şeyh Hasan Köyü ve Şeyh Ahmet Tavi ile ilgili belge mevcuttur.

33.Nazmi Sevgen: “Efaneden Hakikate adlı Makalesi”, Age.s.882

34.Atilla Özkırmırlı; Türk Edebiyatı Ansiklopedisi Cilt:4 Cem.Yay.İst s.1119-*Atilla Özkırmırlı; “Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyat”, İst.1985 s.214-*Cahit Öztelli: “Bektaşî Gülleri”, 2.Bas.İst.1985 s.370-*Sadeddin Nüzhet Ergun: “Bektaşî Edebiyatı Antolojisi, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri,2.Bas.İst.Matb.Kit.1945 s.76

35.Muhammed Beşir AŞAN: “TABANBÜKÜ (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları”, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ Bildirileri: Fırat Üniversitesi Elazığ 1987 s.147-169

36. Pir Ahmet Dikme: “Haykırıp Duyuramadıklarım, Bir Alevi Dedesinin Düşünceleri”

Ant.yay.1999.İst. Bakınız.

37. Hüseyin Gülkanat-Celal Çelik: “Geçmişten Geleceğe Çavdarlı Köyü” Abo Bas.İst.2000
Bakınız.

38.Cevdet Türkay: “Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre: Osmanlı İmparatorluğunda Oymak,
Aşiret ve Cemaatler”, Tercüman Yay.1979 İst. Ve Edip Yavuz: “Tarih Boyunca Türk Kavimleri”,
Kurtuluş Mat.1968 Ank.

39. Baki Öz: “Belgelerle Koçgiri Olayı”, Can Yay. 1999 İst.

40.Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu: “Malatya Balıyan Aşireti”, 1991 Malatya.

41.Cevdet Türkay: “Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre: Osmanlı İmparatorluğunda Oymak,
Aşiret ve Cemaatler”, Tercüman Yay.1979 İst. S.:38,

42.Cevdet Türkay: Age.154

43. Cevdet Türkay: Age.700

44. Cevdet Türkay: Age.s.701

45.Cevdet Türkay:Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar” İşaret Yay. İst. 2001 s.198

46.Cevdet Türkay: 1979,Age.s.222-224

47.Cevdet Türkay: 1979,Age.s.459

48. 91.Cevdet Türkay: Age.1979 s.22 ve 221 Bkz.

49. 92.Dr.M.Haluk Çay: “Anadolu’da Türk Damgası “Koç Heykel-Mezartaşları ve Türkler’de

Koç ve Koyun Meselesi”, TKAE.yay.Ank.1983 s.144

50. 93.Hilmi Dulkadir: “Türk Dokuma Yanışları Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Değerlendirme” IV.MTHK.Kongresi Bildirileri Cilt:V Ank.1992 s.98

51. 94.Ali Rıza Yalman (Yalkın): “Cepupta Türkmen Oymakları” Cilt:I, Kül.Bak.yay. Ank. 1977 s.220-223 ve Cilt:II 1977 s.408-409

52. Şeyh Hasan Aşiretlerinin yerleşim yörelerini belirlemede kendi kişsel araşırmalarımızın yanında:-* M.Şerif Fırat: “Doğu İlleri ve Varto Tarihi”, 3.Bas. Kardeş Mat. Ank.1970 -*Dr. Nuri Dersimi: “Hatıratım”, Doz Yay. İst.1997 -*Nazmi Sevgen: “Zazalar ve Kızılbaşlar; Coęrafya-Tarih-Hukuk-Folklor-Teogoni”, Kalan Yay.Ank.1999 -*36-Edip Yavuz: “Tarih Boyunca Türk Kavimleri”, Kurtuluş Mat.Ank.1968 -* Dr. Mahmut Riřvanoęlu: “Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm”, Boęaziçi Yay. 4. Bas. İst.1992 -* Ali Kemali: “Erzincan Tarihi”, “Coğrafi, Toplumsal Etnoęrafi,İdari,İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi” Kaynak yay. 2.Bas.İst.1992 -* Dr.Vet.Nuri Dersimi:”Kürdistan Tarihinde Dersim”,Dilan Yay.Diyarbakir, 1992 -*Ali Kaya “Başlangıçtan Günümüze Dersim Tarihi” Can Yay.1999 İst.adli eserlerden yararlanılmıştır. Dedelik kurumu ve Ocaklar hakkında kapsamlı alan araştırmaları yapan Dr. Ali Yaman’ın araştırmalarına da mutlaka bakılmalıdır.

53. Dr. İsmail Kaygusuz: 1983, Age.s.25-26'den aldığımız Vakıf Belgesi'ni İ.Ü. Ed. Fak.Öğ.Üyesi Doç.Dr.Hüsamettin Aksu, Türkçeleştirmiştir.Fermanları Türkçeleştiren ve BOA'de kayıtlarla karşılaştıran: Arş.-Yaz. Ahmet Hazerfan'a ve BAO, Vakıflar,Şeriyye Sicilleri, Tapu Kadosto Arşivi,Nakibü'l-Eşraflık Defterleri gibi Osmanlı arşivlerindeki tanıdıkları vasıtasıyla bize yardım eden; o dönemde Türkiye Gazetesi İsth.Şefi olan Nurettin Çakın'a teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

54.Nezihi Aykut: "IV.Murad'ın Revan Seferi Menzilhâmesi", Tarih Dergisi sayı:34 İÜ.E.F yay.İst.1984 s.183.